अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२०] ७ एस.सी.आर. ६९५

भारतको संघ र अर्को आदि आदि

विरुद्ध

मेसर्स भी.भी.एफ लिमिटेड र अर्को आदि आदि

(सन् २०२० को देवानी अपील नं. २२५६-२२६३)

अप्रिल २२, २०२०

[अरुण मिश्र, एम. आर. शाह र बी. आर. गवाई, न्यायाधीशहरू]

सिद्धान्तहरू/सिद्धान्तहरू - वचनबद्धताको सिद्धान्त - वित्तीय मामिलाहरूमा लागू हुने, सन् २०१० को सीए नं. २२५६-२२६३ मा, कच्छ जिल्लाको भूकम्प प्रभावित क्षेत्रमा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गर्नको लागि छुट/प्रोत्साहन प्रदान गर्ने सूचना जारी गरिएको थियो उत्पाद शुल्क छुट नगद/पीएलएमा तिरिएको शुल्क फिर्ताको रूपमा दिइएको थियो – उत्तरदाताहरूले कच्छमा नयाँ एकाइहरू स्थापना गरे - पछिल्लो सूचनाद्वारा, उत्पाद शुल्क फिर्ताको प्रोत्साहन मूल्य वृद्धिको हदसम्म सीमित गरिएको थियो - उत्तरदाताहरूद्वारा चुनौती दिइएको - उच्च न्यायालयद्वारा वचनबद्धताको सिद्धान्तको उल्लंघनको आधारमा खारेज गरिएको - अन्य सम्बन्धित मामिलाहरूमा, मूल्य वृद्धिको आधारमा उत्पाद शुल्क फिर्ताको अनुमति दिने समान सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू सिक्किम र गुवाहाटीका उच्च न्यायालयहरूद्वारा खारेज गरिएका थिए - अपीलमा, निर्धारण गरियो: वचनबद्धताको सिद्धान्त अमूर्त रूपमा लागू गर्न सकिँदैन - न्यायालयहरूले प्राप्त गर्नुपर्ने उद्देश्य र समग्र सार्वजनिक हितलाई समेत विचार गर्नुपर्छ - यो सिद्धान्त समानताले माग गर्दा अनुसार हुनुपर्छ - पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूको उद्देश्य बेइमान उत्पादकहरूद्वारा कर छली रोक्नु थियो - तिनीहरू स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका हुन् किनभने तिनीहरूले वास्तविक वस्तुहरूको उत्पादनमा इमानदारीपूर्वक तिरिएको उत्पाद शुल्कको फिर्ता घोषणा गरे र त्यस्ता वस्तुहरूको कुनै उत्पादन गतिविधि नगरी केवल कागजमा मात्र उत्पादन गरिएका वस्तुहरूमा होइन - पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू सार्वजनिक हितमा जारी गरिएका थिए र तिनीहरूले पहिलेका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएका कुनै पनि निहित अधिकारहरू खोस्दैनन् - यसरी, तिनीहरू वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित हुँदैनन् - सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूले तिनीहरूलाई खारेज गर्दा त्रुटि गरे - आदेशित फैसलाहरू रद्द गरियो - उत्पाद शुल्क - केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन -धारा ५ए, ११बी - कानूनको

व्याख्या - सेनभाट क्रेडिट नियमहरू, २००१।

कानूनको व्याख्या - संसदीय कानून / अधीनस्थ कानून / घोषणात्मक कानूनहरू / स्पष्टीकरणात्मक आदेशहरू – संचालन को – छलफल गरियो।

कानूनको व्याख्या - राजस्व कानूनहरू छलफल गरियो - उत्पाद शुल्क कर / कराधान।

मामिलाहरूको निपटारा गर्दै, न्यायालयले निर्धारण गर्यो

१.१ वचनबद्धताको सिद्धान्त अमूर्त रूपमा लागू गर्न सकिँदैन र न्यायालयहरू प्राप्त गर्नुपर्ने उद्देश्य र सार्वजनिक हित समेत सबै पक्षहरूलाई विचार गर्न बाध्य छन्। सिद्धान्तको प्रयोजनीयता विचार गर्दा, न्यायालयहरूले न्याय गर्नुपर्छ र समानताका मौलिक सिद्धान्तहरू सधैं न्यायालयको मनमा उपस्थित हुनुपर्छ, जब सिद्धान्तको प्रयोजनीयता विचार गरिन्छ। सिद्धान्त समानताले माग गर्दा अनुसार हुनुपर्छ यदि मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूलाई ध्यानमा राख्दा यो देखाउन सकिन्छ भने कि सरकार वा सार्वजनिक प्राधिकरणलाई आफ्नो वाचा, आश्वासन वा प्रतिनिधित्वमा बाध्य गर्नु अन्यायपूर्ण हुनेछ। [अनुच्छेद ११.१]

- कासिन्का ट्रेडिङ्ग बनाम भारत संघ (१९९५) १ एससीसी २७४:
[१९९४] ४ पूरक एससीआर ४४८; श्रीजी सेल्स कर्पोरेशन
बनाम भारत संघ (१९९७) ३ एससीसी ३९८ [१९९६] १० पूरक
एससीआर ८८८; एसटीओ बनाम श्री दुर्गा ओइल मिल्स (१९९८) १ एससीसी
५७२ [१९९७] ६ पूरक एससीआर ४८८; राजस्थान राज्य बनाम
महावीर ओइल इन्डस्ट्रिज (१९९९) ४ एससीसी ३५७: [१९९९] २
एससीआर ७९८; श्री सिद्धबली स्टील्स लिमिटेड बनाम उत्तर प्रदेश राज्य
(२०११) ३ एससीसी १९३ [२०११] ३ एससीआर १३४ – भर परियो।

१.२ उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका सम्बन्धित सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिको भन्न सकिन्छ र यसलाई शंका हटाउने ऐनको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ। यो भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूद्वारा पहिलेका सूचनाहरू अन्तर्गत प्राप्त/प्रदान गरिएका लाभहरू खोस्ने प्रयास गरिएको थियो। यो पनि भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूद्वारा, पहिलेका सूचनाहरू अन्तर्गत प्राप्त भएका अधिकारहरू खोसिएका थिए। पहिलेका सम्बन्धित सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूको मुख्य

उद्देश्य उद्यमीहरूलाई क्षेत्रमा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गर्न प्रोत्साहित गर्नु थियो ताकि रोजगारी सृजना होस् र त्यसका लागि नगद वा पीएलएमा तिरिएको उत्पाद शुल्क फिर्ताको माध्यमबाट फिर्ता पाउने प्रोत्साहन दिइएको थियो, अर्थात्, सेनभ्याट क्रेडिटको प्रयोगद्वारा तिरिएको शुल्क रकम बाहेक वस्तुका उत्पादकले तिरेको शुल्क रकम। यो शर्तहरूको अधीनमा थियो कि यो नयाँ औद्योगिक एकाइहरूमा लागू हुनेछ, अर्थात् उक्त सूचना सरकारी राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि स्थापना भएका एकाइहरू, अर्थात् मिति ३१.०७.२००३ भन्दा ढिलो नहुने गरी। सूचना समय-समयमा संशोधन गरिएको थियो। तथापि, पहिलेका सूचनाहरूको संचालनको अवधिमा, यो देखियो कि शुल्कको नगद तिरिएको भाग फिर्ता दिने र त्यस्ता उत्पाद शुल्क लाग्ने वस्तुहरूका खरिदकर्ताहरूलाई शुल्कको पूरै रकम क्रेडिट दिने योग्यता प्रावधानले केही बेइमान उत्पादकहरूलाई विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न हुन उत्प्रेरित गरेको थियो। उत्पाद शुल्क विभागद्वारा दर्ता गरिएका मामिलाहरूको विश्लेषण र सरकारद्वारा प्रदान गरिएका छुटहरूको दुरुपयोग बारे उद्योग संघबाट प्राप्त प्रतिनिधित्वहरूको विश्लेषणबाट यो खुलासा भयो, जुन केवल वास्तविक उत्पादकहरूका लागि उपलब्ध हुने अपेक्षा गरिएको थियो। त्यसैले, सरकारले चुनौती दिइएका सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू ल्यायो कि उत्पाद शुल्कको फिर्ता वास्तविक र वास्तविक मूल्य वृद्धिको आधारमा गणना गरिएको आधारमा प्रदान गरिनेछ। पहिलेका सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूको निष्पक्ष पठनमा, यो स्पष्ट छ कि फिर्ताको उद्देश्य वास्तविक उत्पादन गतिविधिहरूमा तिरिएको उत्पाद शुल्क फिर्ता गर्नु थियो। आशय यो हुने थिएन कि वास्तविक उत्पादन / उत्पादन गतिविधिहरू जे भए पनि र वस्तुहरू वास्तवमै उत्पादन नभए पनि, तर कागजमा उत्पादन गरिए पनि, कागजमा उत्पादन गरिएका वस्तुहरूमा उत्पाद शुल्कको फिर्ता हुनेछ।

त्यसैले, यो भन्न सकिन्छ कि पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूको उद्देश्य कर छली रोक्नु थियो। यो भन्न सकिन्छ कि पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूद्वारा, तिनीहरूले केवल छुटको मात्रालाई तर्कसंगत बनाए र वास्तविक उत्पादित वस्तुहरूमा तिर्नुपर्ने कुल शुल्कमा फिर्ताको दर प्रस्ताव गरे। पहिलेका सूचनाहरू जारी गर्दाको समयमा, सरकारले यस्तो कार्यप्रणाली बेइमान उत्पादकहरूद्वारा अपनाइने कल्पना गरेको थिएन जो विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न हुन्छन्। यो केवल अनुभव र उत्पाद शुल्क विभागले पत्ता लगाएका मामिलाहरूको विश्लेषणबाट सरकारलाई बेइमान उत्पादकहरूद्वारा अपनाइएका यस्ता कर छली रणनीतिहरू बारे थाहा भयो जसले सरकारलाई पछिल्ला सूचनाहरू जारी गर्न प्रेरित गर्यो जुन

फिर्ता प्रक्रियालाई स्पष्ट पार्न थियो ताकि उत्पाद शुल्क फिर्ता केवल सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा उत्पादन गतिविधिहरू गर्ने उत्पादकद्वारा गरिएको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा तिर्नुपर्ने शुल्कको हदसम्म मात्र अनुमति दिइनेछ। नीतिको सम्पूर्ण उत्पत्तिले सरकारको उत्पाद शुल्क छुट / तिरिएको उत्पाद शुल्क फिर्ता दिने आशयलाई प्रकट गर्दछ जुन सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा गरिएको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा मात्र त्यस्तो छुट प्रदान गर्नु थियो। उत्पाद शुल्क छुटको दुरुपयोग भएको पाइएकोले सार्वजनिक हितमा र पिछडिएका क्षेत्रहरू वा सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा वास्तविक औद्योगीकरण गर्ने प्रशंसनीय उद्देश्यका साथ उपयुक्त मानिएको थियो, सरकारद्वारा पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू जारी गरिएका छन्। पहिलेका सूचनाहरू केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत जारी गरिएका थिए र सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी गरिएका पछिल्ला सूचनाहरू पनि केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत जारी गरिएका थिए, जुन कानूनी रूपमा खराब, मनपरी र/वा वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको भन्न सकिँदैन। [अनुच्छेद १४, १४.१]

१.३ पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूले पहिलेका सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएका कुनै पनि निहित अधिकार खोस्दैनन्। पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत, नयाँ उद्यमहरू स्थापना गर्ने व्यक्तिहरूले उत्पाद शुल्कको फिर्ता पाइरहनेछन्। तथापि, पछिल्ला सूचनाहरूद्वारा यो स्पष्ट पारिएको छ कि उत्पाद शुल्कको फिर्ता उत्पादन गतिविधिहरू गर्ने उत्पादकहरूद्वारा गरिएको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा वास्तवमै तिरिएको उत्पाद शुल्कमा हुनेछ। त्यसैले, यो भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छन्। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूले यो ठहर गर्दा गम्भीर त्रुटि गरेका छन् कि सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित थिए। पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू पहिलेका सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई "व्याख्या गर्न" हुन्, यसलाई पश्चगामी रूपमा व्याख्या नगरिकन यो बिना उद्देश्यको हुनेछ। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरूले वस्तुहरूको वास्तविक उत्पादनमा तिरिएको उत्पाद शुल्कको फिर्ता रकम गणना गर्ने तरिका र विधि प्रदान गर्छन्।

त्यसैले पछिल्ला सूचनाहरू स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका हुन्, किनभने तिनीहरूले वास्तविक वस्तुहरूको उत्पादनमा इमानदारीपूर्वक र वास्तवमै तिरिएको उत्पाद शुल्कको फिर्ता घोषणा गर्छन्

र त्यस्ता वस्तुहरूको कुनै उत्पादन गतिविधि नगरी केवल कागजमा मात्र उत्पादन गरिएका वस्तुहरूमा तिरिएको शुल्कमा होइन। [अनुच्छेद १४.२, १४.३]

१.४ एकपटक यो ठहर गरिएपछि कि सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका छन् र सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी गरिएका छन् र तिनीहरूले नयाँ उद्यमहरू स्थापना गर्न लगानी गर्न व्यक्तिहरूलाई आमन्त्रण गर्दा प्रोत्साहन / छुट दिने मूल उद्देश्य र प्रयोजन हासिल गर्न खोज्छन् र तिनीहरूले पहिलेका सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएका कुनै पनि निहित अधिकारहरू खोस्दैनन् र त्यसैले वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको भन्न सकिँदैन, त्यो पश्चगामी रूपमा लागू हुनुपर्छ र तिनीहरू अतार्किक र/वा मनपरी भएको भन्न सकिँदैन। यस्तो परिस्थितिमा, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूले सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई यो आधारमा खारेज गर्दा र रद्द गर्दा गम्भीर त्रुटि गरेका छन् कि तिनीहरू वचनबद्धताको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छन् र तिनीहरू पश्चगामी छन् र पश्च-सक्रिय होइनन्। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूद्वारा पारित गरिएका आदेशित फैसलाहरू र आदेशहरू, जुन वर्तमान अपीलहरूमा चुनौती दिइएका छन्, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष सम्बन्धित रिट याचिकाहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई खारेज गर्ने र रद्द गर्ने, यसद्वारा खारेज र रद्द गरिएका छन्। परिणामस्वरूप, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष सम्बन्धित मूल रिट याचिकाकर्ताहरूद्वारा दायर गरिएका मूल रिट याचिकाहरू जसले सम्बन्धित पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई चुनौती दिएका थिए खारेज हुन्छन्, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका सम्बन्धित पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरूलाई दिइएको चुनौती असफल हुन्छ। तथापि, वर्तमान फैसलाले पहिले नै फिर्ता गरिएको उत्पाद शुल्कको रकमलाई प्रभावित गर्दैन, अर्थात्, जुन मामिलाहरूमा सम्बन्धित उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अघि नै उत्पाद शुल्क फिर्ता गरिसकिएको छ, तिनीहरूलाई पुनः खोलिने छैन। तथापि, बाँकी फिर्ता आवेदनहरू सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अनुसार निर्णय गरिनेछ र कानून अनुसार र गुणदोषका आधारमा र सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू / औद्योगिक नीतिहरू अनुसार निर्णय गरिनेछ। [अनुच्छेद १५, १६]

१.५ देवानी अपील @ एसएलपी (सी) नं. १४७५१/२०१३, १४७५२/२०१३ र १४७५३/२०१३ मा, सूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीई लाई दिइएको चुनौती असफल हुन्छ र उत्पाद शुल्क अधिकारीहरूले वास्तवमा पछिल्लो सूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीई अनुरूप उत्पाद शुल्कको फिर्ता अनुमति दिएका छन् जुन अब यस न्यायालयद्वारा कायम राखिएको छ।
[अनुच्छेद १६.१]

भारत संघ बनाम गडफ्रे फिलिप्स इंडिया लि. (१९८५) ४ एससीसी ३६९ [१९८५] ३ पूरक एससीआर १२३; पौरनामी ओइल मिल्स बनाम केरल राज्य १९८६ (पूरक) एससीसी ७२८: [१९८७] एससीआर ६५४; श्री बकुल ओइल इंडस्ट्रीज बनाम गुजरात राज्य (१९८७) १ एससीसी ३१: [१९८७] १ एससीआर १८५; पवन एलोयज र कास्टिंग प्रा. लि. बनाम यू.पी. इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड (१९९७) ७ एससीसी २५१: [१९९७] ३ पूरक एससीआर २६६; दाई इची कारखाना लि. बनाम भारत संघ (२०००) ४ एससीसी ५७: [२०००] २ एससीआर १२५४; महाबीर भेजिटेबल ओइल्स (प्रा) लि. बनाम हरियाणा राज्य (२००६) ३ एससीसी ६२०: [२००६] २ एससीआर ११७२; पंजाब राज्य बनाम नेस्ले इंडिया (२००४) ६ एससीसी ४६५: [२००४] २ पूरक एससीआर १३५; एमआरएफ लि. कोट्टायम बनाम सहायक बिक्री कर आयुक्त (२००६) ६ एससीसी ७०२: [२००६] ३ पूरक एससीआर ७७८; साउथर्न पेट्रोकेमिकल इंडस्ट्रीज को. लि. बनाम ईटीआईओ (२००७) ५ एससीसी ४४७ [२००७] ६ एससीआर ९५५ - लागू नहुने ठहर।

भारतीय स्टेट बैंक बनाम भी. रामकृष्णन (२०१८) १७ एससीसी ३९४ [२०१८] १० एससीआर ९७४; बिहार राज्य बनाम रमेश प्रसाद वर्मा (२०१७) ५ एससीसी ६६५: [२०१७] २ एससीआर ३४२; भारत संघ बनाम मार्टिन लटरी एजेन्सीज लि. (२००९) १२ एससीसी २०९ [२००९] ७ एससीआर ९४६; टी.एन. इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड बनाम स्टेटस स्पिनिंग मिल्स लि. (२००८) ७ एससीसी ३५३: [२००८] ९ एससीआर ८७०; जिले सिंह बनाम हरियाणा राज्य (२००४) ८ एससीसी १: [२००४] ५ पूरक एससीआर २७२; आर. के. गर्ग बनाम भारत संघ (१९८१) ४ एससीसी ६७५: [१९८२] १ एससीआर ९४७; सीमा शुल्क आयुक्त (आयात) बनाम दिलीप कुमार र कम्पनी (२०१८) ९ एससीसी १: [२०१८] ७ एससीआर ११९१ - भर परियो।

दर्शन ओइल्स (प्रा) लि. बनाम भारत संघ (१९९५) १ एससीसी ३४५ [१९९४] ५ पूरक एससीआर २७८; पापु स्वीट्स र बिस्कुट्स बनाम व्यापार कर आयुक्त, यू.पी. (१९९८) ७ एससीसी २२८

[१९९८] २ पूरक एससीआर ११९; विदेश व्यापार महानिदेशक बनाम कनक एक्सपोर्ट्स (२०१६) २ एससीसी २२६: [२०१५] १५ एससीआर २८७ - उल्लेख गरियो।

<u>मामिला कानून सन्दर्भ</u>

[१९८२] १ एससीआर ९४७ भर परियो अनुच्छेद ८.६.२

[१९९४] ४ पूरक एससीआर ४४८

[१९९४] ५ पूरक एससीआर २७८

[१९९६] १० पूरक एससीआर ८८८

[१९९७] ६ पूरक एससीआर ४८८

[१९९८] २ पूरक एससीआर ११९ भर परियो अनुच्छेद ८.७

उल्लेख गरियो अनुच्छेद ८.७ मा भर परियो

अनुच्छेद ८.७ उल्लेख गरियो

[१९९९] २ एससीआर ७९८ भर परियो अनुच्छेद ८.७

[२०११] ३ एससीआर १३४ भर परियो अनुच्छेद ८.७

[२०१५] १५ एससीआर २८७ उल्लेख गरियो अनुच्छेद ८.७

[२०१८] ७ एससीआर ११९१ भर परियो अनुच्छेद ८.७

[१९८५] ३ पूरक एससीआर १२३ लागू नहुने ठहर अनुच्छेद ९.२.४

[१९८७] एससीआर ६५४ लागू नहुने ठहर अनुच्छेद ९.२.४

[१९८७] १ एससीआर १८५ लागू नहुने ठहर

[१९९७] ३ पूरक एससीआर २६६ लागू नहुने ठहर अनुच्छेद ९.२.४

अनुच्छेद ९.२.४

[२०००] २ एससीआर १२५४ लागू नहुने ठहर

[२००६] २ एससीआर ११७२ लागू नहुने ठहर

[२००४] २ पूरक एससीआर १३५ लागू नहुने ठहर

[२००६] ३ पूरक एससीआर ७७८ लागू नहुने ठहर अनुच्छेद ९.२.४

अनुच्छेद ९.२.४

[२००७] ६ एससीआर ९५५ लागू नहुने ठहर

[२०१८] १० एससीआर ९७४ भर परियो अनुच्छेद ९.२.४

अनुच्छेद १३

[२०१७] २ एससीआर ३४२ भर परियो अनुच्छेद १३.१

[२००९] ७ एससीआर ९४६ भर परियो अनुच्छेद १३.२

[२००८] ९ एससीआर ८७० भर परियो अनुच्छेद १३.३

[२००४] ५ पूरक एससीआर २७२ भर परियो अनुच्छेद १३.४

नागरिक अपील क्षेत्राधिकार: सन् २०२० को नागरिक अपील नं. २२५६-२२६३।

गुजरात उच्च न्यायालय अहमदाबादको मिति २०१०.०३.१० को फैसला र आदेश बाट उत्पन्न सन् २००८ को एससीए नं. ५९०९, ६३००, ६२९८, ६२९९, ५९०७, ८४६८, ६३३४ र ६५६२ ।

साथै

सन् २०२० को नागरिक अपील नं. २२६४, २२६५, २२६६, २२६७-२२७५, २२७६, २२७७, २२७८, २२७९, २२८०, २२८१, २२८२, २२८३, २२८४, २२८५, २२८६, २२८७, २२८८, २२८९, २२९०, २२९१, २२९२, २२९३, २२९४, २२९५, २२९६, २२९७, २२९८, २२९९, २३००, २३०१, २३०२, २३०३, २३०४, २३०५, २३०६, २३०७, २३०८, २३०९, २३१०, २३६३, २३११, २३१२, २३१३, २३१४, २३१५, २३१६, २३१७, २३१८, २३१९, २३२०, २३२१, २३२२, २३२३, २३२४, २३२५, २३२६, २३२७, २३२८, २३२९, २३३०, २३३१, २३३२, २३३३, २३३४, २३३५, २३६४, २३३६, २३३७, २३३८, २३३९, २३४०, २३४१, २३४२, २३४३, २३४४, २३४५, २३४६, २३४७, २३४८, २३४९, २३५०, २३५१, २३५२, २३५३, २३५४, २३५५, २३५६, २३५७, २३५८, २३५९, २३६०, २३६१, २३६२ ।

[व्यक्तिहरूको नामहरू र कानूनी पदहरू नेपालीमा अनुवाद गरिएको छैन]

न्यायालयको फैसला **एम.आर. शाह**, न्यायाधीशद्वारा सुनाइयो।

१. सबै विशेष अनुमति याचिकाहरूमा अनुमति प्रदान गरियो।

<u>सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१</u>

२. यस समूहका अपीलहरूमा कानून र तथ्यको समान प्रश्न उठेको र गुजरात उच्च न्यायालय अहमदाबादले मिति २०१०.०३.१० मा सम्बन्धित विशेष नागरिक निवेदन नं. ५९०९/२००८, ६३००/२००८, ६२९८/२००८, ६२९९/२००८, ५९०७/२००८, ८४६८/२००८, ६३३४/२००८ र

६५६२/२००८ मा पारित गरेको विवादित साझा फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएकोले, यी सबै अपीलहरू यस साझा फैसला र आदेशद्वारा निर्णय र निपटारा गरिँदैछ।

२.१ गुजरात उच्च न्यायालय अहमदाबादले मिति २०१०.०३.१० मा सम्बन्धित विशेष नागरिक निवेदन नं. ५९०९/२००८, ६३००/२००८, ६२९८/२००८, ६२९९/२००८, ५९०७/२००८, ८४६८/२००८, ६३३४/२००८ र ६५६२/२००८ मा पारित गरेको विवादित साझा फैसला र आदेशबाट पीडित र असन्तुष्ट भएर, जसमा उच्च न्यायालयको खण्डपीठले यहाँका उत्तरदाताहरू - मूल रिट याचिकाकर्ताहरूद्वारा दायर गरिएका उपरोक्त रिट याचिकाहरूलाई स्वीकृत गरेको छ र जसमा उच्च न्यायालयले मूल रिट याचिकाकर्ताहरूलाई लाभ/प्रोत्साहन फिर्ता लिने विवादित नीति पश्चदर्शी र पश्चप्रभावी नभएको ठहर गरेको छ र मिति २००८.०३.२७ को अधिसूचना १६/२००८ लाई रद्द र बदर गरेको छ, वचनबद्धताको बन्देज लागू हुने आधारमा, भारत संघले यी वर्तमान अपीलहरू दायर गरेको छ।

३. वर्तमान अपीलहरूको कारण बन्ने तथ्यहरू र मिति तथा घटनाहरूको सूची संक्षेपमा निम्नानुसार छन्:

गुजरात राज्यको कच्छ जिल्लामा मिति २००१.०१.२६ मा एक विनाशकारी भूकम्प आएको थियो जसले त्यस जिल्लाको विद्यमान पूर्वाधारलाई नष्ट गर्नुका साथै ठूलो जनधनको क्षति गरेको थियो। कच्छ जिल्लामा ठूलो मात्रामा लगानी आकर्षित गर्न र नयाँ रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने उद्देश्यले भारत सरकारले मिति २००१.०७.३१ को केन्द्रीय उत्पादन शुल्क छुट अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई जारी गरी भूकम्प प्रभावित कच्छ जिल्लामा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गर्नका लागि प्रोत्साहन योजना घोषणा गरेको थियो। उक्त अधिसूचनाले गुजरातको कच्छ जिल्लामा मिति २००३.०७.३१ (जुन पछि मिति २००५.१२.३१ सम्म विस्तार गरिएको थियो) अघि स्थापित नयाँ औद्योगिक एकाइबाट निकासी गरिएका वस्तुहरूलाई तयारी वस्तुहरूमा नगद/व्यक्तिगत खाता बहीमा तिरिएको शुल्क बराबरको रकमको उत्पादन शुल्कबाट छुट प्रदान गरेको थियो। उक्त नगद/पीएलएमा तिरिएको शुल्क फिर्ताको प्रोत्साहन व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिबाट ५ वर्षको अवधिका लागि उपलब्ध थियो। प्रोत्साहन योजनाको उद्देश्य उद्यमीहरूबाट उक्त जिल्लामा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गरी ठूलो मात्रामा ताजा लगानी आकर्षित गरेर कच्छ जिल्लाको अर्थतन्त्रलाई पुनर्जीवित गर्नु थियो जसले नयाँ रोजगारी सिर्जना गर्नेछ र बदलामा कच्छ जिल्ला

र त्यसका जनतालाई राष्ट्रको मूल प्रवाहमा ल्याउन मद्दत गर्नेछ। उक्त अधिसूचनाले प्रोत्साहन योजनालाई निम्न तरिकाले कार्यान्वयन गरेको थियो:

क) योग्य एकाईले केन्द्रीय उत्पादन शुल्कका मुख्य आयुक्त र गुजरात सरकारका मुख्य सचिव समावेश भएको उच्च अधिकार प्राप्त समितिबाट प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नु पर्दथ्यो जसले एकाई वास्तवमै छुट अधिसूचनाको मिति वा त्यसपछि तर मिति २००३.०७.३१ (यो अन्तिम मिति पछि २००५.१२.३१ सम्म विस्तार गरिएको थियो) भन्दा ढिलो नगरी स्थापना गरिएको नयाँ औद्योगिक एकाई हो भनी प्रमाणित गर्दथ्यो;

ख) एकाईले व्यावसायिक उत्पादनको मितिमा कारखानामा जडान गरिएको संयन्त्र र मेसिनरीमा गरिएको लगानीको मूल्यको बारेमा घोषणा गर्नुपर्दथ्यो र समितिबाट लगानीको मूल प्रमाणित गर्ने प्रमाणपत्र पनि प्राप्त गर्नुपर्दथ्यो;

ग) फिर्ता दाबी गर्ने प्रक्रियामा सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोग गरेर तिरिएको शुल्क सहित कुल शुल्क भुक्तानीको विवरण क्षेत्राधिकार भएको केन्द्रीय उत्पादन शुल्क प्राधिकरणमा पेश गर्ने र त्यस्तो प्राधिकरणद्वारा समयबद्ध तरिकाले माथिको प्रमाणीकरण गर्ने कुरा समावेश थियो;

घ) अधिसूचनाले संयन्त्र र मेसिनरीको मूल्य गलत तरिकाले घोषणा गरिएको अवस्थामा, साथै विभिन्न संशोधन अधिसूचनाहरूद्वारा थपिएका केही अन्य अवस्थाहरूमा पनि, दाबी गरिएको/प्रदान गरिएको कुनै पनि अतिरिक्त फिर्ता ब्याज सहित असुल उपर गर्ने व्यवस्था पनि गरेको थियो;

ङ) जहाँ संयन्त्र र मेसिनरीमा ताजा लगानी २० करोड रुपैयाँ भन्दा कम थियो - त्यहाँ प्रत्येक वर्ष व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिदेखि त्यस्तो लगानीको मूल्यको दोब्बर नबढ्ने गरी पहिलो निकासीहरूका लागि प्रोत्साहन उपलब्ध थियो; र

च) जहाँ लगानी २० करोड रुपैयाँ भन्दा बढी थियो - त्यहाँ कुनै माथिल्लो सीमा नभएकोले प्रोत्साहन असीमित हुनेथियो।

३.१ मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले कच्छ जिल्लामा नयाँ औद्योगिक एकाईहरू स्थापना गरे। उनीहरूले संयन्त्र र मेसिनरीमा २० करोड रुपैयाँ भन्दा बढीको लगानी गरे। उनीहरूका अनुसार, लगभग सम्पूर्ण शुल्क नगदमै तिर्नुपर्ने थियो, जुन मिति २००१.०७.३१ को अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई

अनुसार कुनै माथिल्लो सीमा बिना पूर्ण रूपमा फिर्ता योग्य थियो।

३.२ यस्तो देखिन्छ कि तत्कालीन गुजरात सरकारले कच्छ जिल्लाको आर्थिक विकासका लागि मिति २००१.११.०९ मा प्रोत्साहन योजना, २००१ घोषणा गरेको थियो। उक्त अधिसूचना अन्तर्गत बिक्री कर छुट प्रदान गरिएको थियो। बिक्री कर छुट ती उद्योगहरूलाई मात्र उपलब्ध थियो जो मिति २००१.०७.३१ को अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई अन्तर्गत उत्पादन शुल्क छुटका लागि योग्य थिए।

३.३ सन् २००१ को सेप्टेम्बरदेखि २००४ को सेप्टेम्बरसम्म मूल प्रोत्साहन योजना अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई मिति २००१.०७.३१ मा विभिन्न संशोधनहरू गरिए, जसमा अन्य कुराहरूका साथै केही विषयहरू स्पष्ट पार्न र नयाँ औद्योगिक एकाईहरू स्थापना गर्ने अन्तिम मिति २००३.०७.३१ बाट २००५.१२.३१ सम्म विस्तार गर्न पनि थियो। अर्को एउटा संशोधन मिति २००३.०८.०६ देखि लागू हुने गरी अधिसूचना नं. ६५/२००३-सीई मार्फत गरियो जसले सेनभ्याट क्रेडिट बाँकी रकम समाप्त गरेपछि मात्र तयारी उत्पादनहरूमा शुल्क दायित्वहरू निर्वाह गर्न पीएलए भुक्तानीहरू गर्न सकिने व्यवस्था गर्यो।

३.४ मूल रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार, अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई अन्तर्गत प्रदान गरिएको प्रोत्साहनलाई ध्यानमा राख्दै, यहाँका उत्तरदाताहरू - मूल रिट याचिकाकर्ताहरू जसले सुरुमा महाराष्ट्रमा आफ्नो उत्पादन गतिविधिहरू विस्तार गर्ने योजना बनाएका थिए, त्यसको सट्टा कच्छ जिल्लामा नयाँ एकाईहरू स्थापना गर्ने निर्णय गरे। त्यो सन् २००५ को डिसेम्बर महिनामा थियो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार, उक्त निर्णय कच्छ क्षेत्रमा तिरिएको उत्पादन शुल्क फिर्ता गर्ने सरकारले "प्रोत्साहन" को वाचा गरेको कारणले मात्र लिइएको थियो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार, कच्छ जिल्लामा नयाँ एकाई स्थापना गर्ने निर्णयको परिणामस्वरूप, कम्पनीले अतिरिक्त ढुवानी, ह्यान्डलिङ शुल्क, भण्डारण शुल्क आदि तर्फ थप लागतहरू व्यहोर्नु पर्यो, जुन लगभग रु. २,२००/- प्रति मेट्रिक टन हुन आउँथ्यो। यसका अतिरिक्त, कम्पनीले गम्भीर स्थानगत असुविधाहरू भोग्नु पर्यो।

३.५ मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले मिति नोभेम्बर २००४ देखि डिसेम्बर २००५ को बीचमा कहीं स्प्लिट/क्रुड फ्याटी एसिड, आदिको व्यावसायिक उत्पादन सुरु गरे। यी अन्तिम उत्पादनहरूको

उत्पादनका लागि प्राथमिक कच्चा पदार्थहरू पाम कर्नेल तेल, क्रुड पाम कर्नेल तेल, अन्य वनस्पति तेलहरू थिए।

३.६ उक्त प्रोत्साहन अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई लाई अर्को अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई मिति २००८.०३.२७ (उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएको) द्वारा संशोधन गरियो, जुन रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार प्रोत्साहन योजनाको वास्तविक फिर्तासँग सम्बन्धित थियो। संशोधित अधिसूचनाले मूल्य अभिवृद्धिको सन्दर्भमा फिर्ताको लाभ प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्यो, जुन उत्पादित वस्तुको लागि ३४% मा काल्पनिक रूपमा निर्धारण गरिएको थियो। अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई ले वास्तविक मूल्य अभिवृद्धि तोकिएको मानिएको मूल्य अभिवृद्धि भन्दा बढी भएको अवस्थामा आयुक्तद्वारा विशेष दर निर्धारण गर्ने व्यवस्था पनि गर्यो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार, उक्त संशोधनको परिणामस्वरूप, उनीहरूलाई उपलब्ध प्रोत्साहन नगद/पीएलएमा तिरिएको सम्पूर्ण शुल्कको फिर्ताबाट घटेर कुल तिरिएको शुल्कको ३४% मा सीमित भयो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले उक्त पछिल्लो अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई लाई माथि उल्लिखित रिट याचिकाहरू मार्फत गुजरात उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिए। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूको मामिला थियो कि पछिल्लो अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई ले प्रोत्साहन छुटको सम्पूर्ण आधार परिवर्तन गर्यो र उनीहरूको फिर्ता पाउने हकलाई उल्लेखनीय रूपमा घटाउने प्रभाव पार्यो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूको तर्फबाट यो पनि मामिला थियो कि उक्त संशोधनको परिणामस्वरूप उनीहरूको फिर्ता पाउने हक तिरिएको शुल्कको लगभग १००% बाट घटेर त्यस्तो शुल्क रकमको केवल ३४% मा सीमित भयो। मूल रिट याचिकाकर्ताहरूका अनुसार, वाचा गरिएको प्रोत्साहन पाँच वर्षको अवधि समाप्त हुनुभन्दा अगावै बीचैमा कटौती गरिएकोले, पछिल्लो अधिसूचना वचनबद्धताको सिद्धान्तको उल्लंघन थियो।

३.७ उपरोक्त रिट याचिकाहरूको राजस्व विभागले निम्नानुसार प्रस्तुत गरेर विरोध गर्यो:

i) छुट अधिसूचनाले केही बेईमान उत्पादकहरूलाई विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न हुन उत्प्रेरित गर्यो;

ii) छुट अधिसूचनाको पछाडिको मनसाय वास्तविक उत्पादकहरूलाई उनीहरूले गरेको वास्तविक मूल्य अभिवृद्धिको हदसम्म मात्र प्रोत्साहित गर्नु थियो;

iii) छुट अधिसूचना अनुसार कच्छ जिल्लामा स्थापित एकाईहरूले नगदमा तिरेको शुल्क भारतका अन्य भागहरूमा रहेका त्यस्तै अवस्थामा रहेका अन्य एकाईहरूको तुलनामा अस्वाभाविक रूपमा उच्च पाइयो;

iv) केन्द्र सरकारलाई जुन अधिकारले छुट प्रदान गर्ने अधिकार दिइएको छ, त्यही अधिकारले त्यसलाई फिर्ता लिने अधिकार पनि दिइएको छ;

v) विवादित अधिसूचनाहरू सरकारको वास्तविक मनसायलाई प्रभावकारी बनाउन गरिएको संशोधन मात्र हुन् र लाभको फिर्ता होइनन्; र

vi) भारत संघले दाबी गरेको छुटको दुरुपयोगको प्रकाशमा, सार्वजनिक हितले त्यस्तो फिर्ता लिने कार्यलाई उचित ठहराउँछ।

३.८ साथसाथै, उत्पादन एकाईहरूले पुनर्विचारका लागि सरकारलाई प्रतिनिधित्वहरू पनि पेश गरे। प्रतिनिधित्वहरूको परिणामस्वरूप, केन्द्र सरकारले मिति २००८.०६.१० को अधिसूचना नं. ३३/२००८-सीई मार्फत अर्को एक अधिसूचना जारी गर्यो। त्यसैले, मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले मिति २००८.०६.१० को पछिल्लो अधिसूचनालाई पनि चुनौती दिँदै रिट याचिकाहरू संशोधन गरे। यस्तो देखिन्छ कि त्यसपछि केन्द्र सरकारले मिति २००८.१०.०३ को अधिसूचना नं. ५१/२००८ मार्फत मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले उत्पादन गरेका उत्पादनहरूको सम्बन्धमा मानिएको मूल्य अभिवृद्धिलाई ७५% मा संशोधन गर्यो, उनीहरूलाई विशेष दरका लागि आवेदन दिने कुनै विकल्प नदिई।

३.९ उपरोक्त रिट याचिकाहरूको सुनुवाई खण्डपीठले गर्यो। खण्डपीठका सदस्यहरूबीच मतभेद भयो। एक जना विद्वान् न्यायाधीशले रिट याचिकाहरूलाई स्वीकृत गरे र अर्का विद्वान् न्यायाधीशले रिट याचिकाहरू खारेज हुनुपर्ने ठहर गरे। खण्डपीठका दुई विद्वान् न्यायाधीशहरूबीच मतभेद भएको कारण, मामिला तेस्रो विद्वान् न्यायाधीशलाई सम्प्रेषण गरियो। विवादित फैसला र आदेशद्वारा, तेस्रो विद्वान् न्यायाधीशले रिट याचिकाहरूलाई स्वीकृत गर्ने विद्वान् न्यायाधीशको दृष्टिकोणसँग सहमति जनाएका छन्। परिणामस्वरूप, विवादित फैसला र आदेशद्वारा, रिट याचिकाहरूलाई मुख्यतया वचनबद्धताको सिद्धान्तको आधारमा स्वीकृत गरिएको छ। परिणामस्वरूप, उच्च न्यायालयले अधिसूचना नं. ३९/२००१-सीई द्वारा मूल रूपमा परिकल्पना

गरिएको प्रोत्साहन कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र फरक रकम रिट याचिकाकर्ताहरूलाई फिर्ता गर्न निर्देशन दिएको ठहर गरेको छ। त्यसैले, वर्तमान अपीलहरू।

सन् २०१३ को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. १४७५१,

सन् २०१३ को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. १४७५२ र

सन् २०१३ को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. १४७५३

४. यी सबै अपीलहरू गुजरात उच्च न्यायालय अहमदाबादले मिति २०१२.१०.१७ मा क्रमशः विशेष नागरिक निवेदन नं. ३५८२/२०१२, ३५६९/२०१२ र ३५८७/२०१२ मा पारित गरेको साझा फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएका हुन्, जसद्वारा उच्च न्यायालयले उक्त याचिकाहरूलाई खारेज गरेको छ।

उच्च न्यायालय समक्ष, सम्बन्धित मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले मूल सन् २००१ को अधिसूचना नं. २९ बमोजिम उत्पादन शुल्क फिर्ताको दाबी गरेका थिए। तथापि, उत्पादन शुल्क अधिकारीहरूले संशोधित अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई र ३६/२००८-सीई (जुन सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१ विषयवस्तु हुन्) बमोजिम मात्र छुट प्रदान गरे। उच्च न्यायालय समक्ष, सुरुमा, पछिल्ला अधिसूचनाहरू अनुसार फिर्ता प्रदान गर्ने उत्पादन शुल्क अधिकारीहरूद्वारा पारित आदेशहरू मात्र चुनौतीको विषय थिए। तथापि, पछि, मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले पछिल्ला अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीई लाई पनि चुनौती दिए। विवादित फैसला र आदेशद्वारा, उच्च न्यायालयले संविधानको धारा २२६ अन्तर्गत याचिकाहरूलाई ग्रहण गर्न अस्वीकार गरेको छ र केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐनको धारा ११बी को अस्थायी प्रावधानलाई ध्यानमा राख्दै उत्पादन शुल्क फिर्ताका लागि दायर गरिएका याचिकाहरूलाई खारेज गरेको छ। पछिल्ला अधिसूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीई लाई दिइएको चुनौतीको सम्बन्धमा, उच्च न्यायालयले आफ्नो पूर्व निर्णयलाई ध्यानमा राख्दै यसको गुणदोषमा प्रवेश गरेको छैन जुन यस न्यायालय समक्ष सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१ मामिलामा विषयवस्तु हो। चूँकि, वर्तमान अपीलहरूमा, प्रश्न पछिल्ला अधिसूचनाहरूलाई दिइएको चुनौतीको सम्बन्धमा छ जुन यस न्यायालय समक्ष सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१ मामिलामा पनि विषयवस्तु हुन्, यी सबै अपीलहरूलाई पनि यस साझा फैसला र आदेशसँगै निर्णय र निपटारा गरिन्छ।

<u>नागरिक अपील नं. ..... सन् २०२० @ सन् २०११ को एसएलपी (सी) नं. १५४८१-१५४८९</u>

५. यी नागरिक अपीलहरू सिक्किम उच्च न्यायालय गंगटोकले मिति २०१०.११.१५ मा रिट याचिका नं. ११/२००८ र अन्य सम्बन्धित रिट याचिकाहरूमा पारित गरेको विवादित फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएका हुन्, जसद्वारा उच्च न्यायालयले मिति २००८.०३.२७ र २००८.०६.१० का समान अधिसूचनाहरूलाई रद्द र बदर गरेको छ जसले मूल्य अभिवृद्धिको आधारमा उत्पादन शुल्क फिर्ता गर्न अनुमति दिएका थिए, यी वचनबद्धताको सिद्धान्तको विरुद्ध भएको आधारमा। चूँकि मिति २००३.०९.०९ का मूल अधिसूचनाहरू साथै मिति २००७.०४.०१ को कार्यालय ज्ञापन र मिति २००८.०३.२७ र २००८.०६.१० का पछिल्ला अधिसूचनाहरू गुजरातको कच्छ क्षेत्रमा लागू हुने सन् २००८ को अधिसूचना नं. १६ जस्तै छन्, वर्तमान नागरिक अपीलहरूको यो समूह पनि यस साझा फैसला र आदेशद्वारा शासित हुनेछ।

<u>नागरिक अपील नं..... २०२० को @ एसएलपी (सी) नं. ११८७८/२०१५ र अन्य सम्बन्धित मामिलाहरू</u>

६. यी सबै अपीलहरू गुवाहाटी उच्च न्यायालयले मिति २०.११.२०१४ मा रिट अपील नं. २४३/२००९ र अन्य सम्बन्धित रिट याचिकाहरूमा पारित गरेको चुनौती दिइएको साझा फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएका हुन्, जसद्वारा उच्च न्यायालयले मिति २७.०३.२००८ को पछिल्लो अधिसूचना र सन् २००७ को पछिल्लो औद्योगिक नीतिहरूलाई रद्द र खारेज गरेको छ, यो आधारमा कि ती प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तबाट प्रभावित छन्। केही रिट याचिकाहरूमा, उच्च न्यायालयले मिति २०.११.२०१४ को साझा फैसला र आदेश अनुसरण गरी सम्बन्धित रिट याचिकाहरूको निपटारा गरेको छ। सम्बन्धित नागरिक अपीलहरूको विवरण निम्नानुसार छ:

क्रम संख्या	वस्तु संख्या	विवरण	उच्च अदालत	IN	फैसला मिति
१	३.७	एसएलपी (सी) नं.११८७८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्युए नं.२४३/२००९	२०.११.२०१४
२	३.८	एसएलपी (सी) नं.१९३७०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१२४२/२०१३	२०.११.२०१४
३	३.९	एसएलपी (सी) नं.१९८६८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३९४०/२००९	२०.११.२०१४
४	३.१०	एसएलपी (सी) नं.१९३८६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.११५१/२०१३	२०.११.२०१४
५	३.११	एसएलपी (सी) नं.१९३७९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.८४/२०१३	२०.११.२०१४
६	३.१२	एसएलपी (सी) नं.१९३७६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४११९/२०१०	२०.११.२०१४
७	३.१३	एसएलपी (सी) नं.१९३८४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२३५/२०१३	२०.११.२०१४
८	३.१४	एसएलपी (सी) नं.१९३८०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३३७७/२००९	२०.११.२०१४
९	३.१५	एसएलपी (सी) नं.२०६२६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.६१६१/२०१२	२०.११.२०१४
१०	३.१६	एसएलपी (सी) नं.२१५८३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.५४४४/२०१४	२०.११.२०१४
११	३.१७	एसएलपी (सी) नं.१९३२०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.८०९/२०१३	२०.११.२०१४
१२	३.१८	एसएलपी (सी) नं.१९३७१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१९७५/२०१३	२०.११.२०१४
१३	३.१९	एसएलपी (सी) नं.२०१०९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.९३७/२०१५	२०.०२.२०१५
१४	३.२०	एसएलपी (सी) नं.१९३७८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.६७८६/२०१३	२०.११.२०१४
१५	३.२१	एसएलपी (सी) नं.१९३७५/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३४५७/२०१४	२०.११.२०१४

क्रम संख्या	वस्तु संख्या	विवरण	उच्च अदालत	IN	फैसला मिति
१६	३.२२	एसएलपी (सी) नं.२१४०६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४११२/२०१०	२०.११.२०१४
१७	३.२३	एसएलपी (सी) नं.३३३१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.६६८५/२०१३	२०.११.२०१४
१८	३.२४	एसएलपी (सी) नं.२१४०७/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१८३/२०१३	३१.०१.२०१५
१९	३.२५	एसएलपी (सी) नं.२०६३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.५८०३/२०१४	१९.१२.२०१४
२०	३.२६	एसएलपी (सी) नं.२०६२८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.५८८४/२०१४	३०.०१.२०१५
२१	३.२७	एसएलपी (सी) नं.६०२/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२२८५/२०१५	२०.०१.२०१५
२२	३.२८	एसएलपी (सी) नं.२१४०८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३८५/२०१५	२०.०२.२०१५
२३	३.२९	एसएलपी (सी) नं.१९८७१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१४७२/२०१३	३०.०१.२०१५
२४	३.३०	एसएलपी (सी) नं.३३९९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४८६५/२०१४	३०.०१.२०१५
२५	३.३१	एसएलपी (सी) नं.२१४१०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३३२८/२०१५	२०.११.२०१४
२६	३.३२	एसएलपी (सी) नं.१९३७३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२७९/२०१५	२०.११.२०१४
२७	३.३३	एसएलपी (सी) नं.३३२९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२३९५/२०१३	२०.११.२०१४
२८	३.३४	एसएलपी (सी) नं.३३३२/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३३८७/२०१३	२०.११.२०१४
२९	३.३५	एसएलपी (सी) नं.२०१०४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.९७२७/२०१५	२४.०२.२०१५
३०	३.३६	एसएलपी (सी) नं.३३३८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१२३४/२०१४	२०.११.२०१४
३१	३.३७	एसएलपी (सी) नं.३३९३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.८६४/२०१३	१९.०२.२०१५
३२	३.३८	एसएलपी (सी) नं.२०१०३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१४३३/२०१५	३०.०३.२०१५
३३	३.३९	एसएलपी (सी) नं.१९८४२/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१४२७/२०१५	३०.०३.२०१५
३४	३.४०	एसएलपी (सी) नं.२२६५/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.९३१/२०१५	२०.०२.२०१५
३५	३.४१	एसएलपी (सी) नं.१५०६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३६३/२०१५	३०.०१.२०१५
३६	३.४२	एसएलपी (सी) नं.१९७८१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३८७०/२०१५	२०.११.२०१४
३७	३.४३	एसएलपी (सी) नं.३३०१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.९७२९/२०१०	२०.११.२०१४
३८	३.४४	एसएलपी (सी) नं.३३३४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४६६९/२०१९	२०.११.२०१४
३९	३.४५	एसएलपी (सी) नं.२१५४२/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१०४८/२०१४	२०.११.२०१४
४०	३.४६	एसएलपी (सी) नं.१९७८५/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३९६७/२०१४	२०.११.२०१४
४१	३.४७	एसएलपी (सी) नं.३३२७/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१६५९/२०१५	३०.०१.२०१५
४२	३.४८	एसएलपी (सी) नं.३३९८/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३३८७/२०१९	२०.११.२०१४
४३	३.४९	एसएलपी (सी) नं.३२१३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२३०९/२०१७	२०.११.२०१४
४४	३.५०	एसएलपी (सी) नं.१९८३६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३४५८/२०१४	२०.११.२०१४
४५	३.५१	एसएलपी (सी) नं.३३९३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१८६७/२०१५	२०.०१.२०१५

क्रम संख्या	वस्तु संख्या	विवरण	उच्च अदालत	IN	फैसला मिति
४६	३.५२	एसएलपी (सी) नं.२३३९६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.८११/२०१३	२०.११.२०१४
४७	३.५३	एसएलपी (सी) नं.३२३९४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२९१८/२०१०	२०.११.२०१४
४८	३.५४	एसएलपी (सी) नं.२३८९७/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२१३८/२००९	२०.११.२०१४
४९	३.५५	एसएलपी (सी) नं.२३०००/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४१/२०१३	२०.११.२०१४
५०	३.५६	एसएलपी (सी) नं.२३२९५/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२८८७/२०१४	२०.११.२०१४
५१	३.५७	एसएलपी (सी) नं.२३२९९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३४५८/२०१४	२०.११.२०१४
५२	३.५८	एसएलपी (सी) नं.२३९०२/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३८४५/२०१३	२०.११.२०१४
५३	३.५९	एसएलपी (सी) नं.२७०३६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.५९६८/२०१४	३०.०१.२०१५
५४	३.६०	एसएलपी (सी) नं.२३२९६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२१७७/२०१५	२०.११.२०१४
५५	३.६१	एसएलपी (सी) नं.२६२८६/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३१७/२०१४	२०.११.२०१४
५६	३.६२	एसएलपी (सी) नं.२३६९३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.५५३८/२०१४	२०.११.२०१४
५७	३.६३	एसएलपी (सी) नं.२६७६४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३१९/२०१५	२०.११.२०१४
५८	३.६४	एसएलपी (सी) नं.३२४७/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३३७६/२००९	२०.११.२०१४
५९	३.६५	एसएलपी (सी) नं.२३९०१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.११७४/२०१४	२०.११.२०१४
६०	३.६६	एसएलपी (सी) नं.३२३९३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.६३२/२०१३	२०.११.२०१४
६१	३.६७	एसएलपी (सी) नं.२७०२४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३१२/२०१३	२०.११.२०१४
६२	३.६८	एसएलपी (सी) नं.२७०३४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४८६/२०१३	३०.०१.२०१५
६३	३.६९	एसएलपी (सी) नं.२६२८४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२९५/२०१५	२०.११.२०१४
६४	३.७०	एसएलपी (सी) नं.२७०५३/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३९९/२०१५	३०.०१.२०१५
६५	३.७१	एसएलपी (सी) नं.२७०३०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.३८२१/२०१५	०४.०२.२०१५
६६	३.७२	एसएलपी (सी) नं.२५८०४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.७२०/२०१५	२०.११.२०१४
६७	३.७३	एसएलपी (सी) नं.२७०२४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२४०/२०१५	२०.११.२०१४
६८	३.७४	एसएलपी (सी) नं.२३९८९/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.११७४/२०१३	२०.११.२०१४
६९	३.७५	एसएलपी (सी) नं.२६७६७/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.४५७/२०१३	२०.११.२०१४
७०	३.७६	एसएलपी (सी) नं.२३७०४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.६३२/२०१५	३०.०१.२०१५
७१	३.७७	एसएलपी (सी) नं.२६८२१/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.२९०/२०१५	२८.०१.२०१५
७२	३.७८	एसएलपी (सी) नं.२७०५०/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१०९/२०१३	२०.११.२०१४
७३	३.७९	एसएलपी (सी) नं.२६२९४/२०१५	गुवाहाटी	डब्ल्यूपी सी नं.१०९/२०१३	२०.११.२०१४

क्रम	संख्या	SLP (C) नं	स्थान	WP C नं	मिति
७४	३.८०	SLP (C) नं. २७०४८/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. २४६८/२०१४	२०.११.२०१४
७५	३.८१	SLP (C) नं. २६२८३/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. ६८६४/२०१४	१९.१२.२०१४
७६	३.८२	SLP (C) नं. २७०४९/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. २५९/२०१५	२३.०१.२०१५
७७	३.८३	SLP (C) नं. २५७९९/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. १८७/२०१३	२०.११.२०१४
७८	३.८४	SLP (C) नं. २६२९५/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. ५२७/२०१५	०४.०२.२०१५
७९	३.८५	SLP (C) नं. २६२८७/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. ८१०/२०१३	२०.११.२०१४
८०	३.८६	SLP (C) नं. २५७९७/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. ७२९/२०१४	२०.११.२०१४
८१	३.८७	SLP (C) नं. २६२९०/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. १७२३/२०१४	२०.११.२०१४
८२	३.८८	SLP (C) नं. २७७४४/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. ६८६५/२०१४	१९.१२.२०१४
८३	३.८९	SLP (C) नं. २६९७२/२०१५	गुवाहाटी	WP C नं. २२६/२०१५	२२.०१.२०१५
८४	३.९०	SLP (C) नं. १९०७/२०१६	त्रिपुरा	WA नं. ३८/२००९	२४.०८.२०१५
८५	३.९१	SLP (C) नं. ७२०८/२०१६	गुवाहाटी	WP C नं. ६९७२/२०१५	०२.१२.२०१५

६.१ सान्दर्भिक तथ्यहरू यस प्रकार छन्:

भारत सरकारले मिति २४.१२.१९९७ को पहिलेको औद्योगिक नीतिको शर्त र अवस्थाहरूलाई दोहोऱ्याउँदै मिति ०१.०४.२००७ मा एक औद्योगिक नीति जारी गऱ्यो जसले नयाँ औद्योगिक इकाईहरू र तिनको महत्त्वपूर्ण विस्तारलाई राजस्व आधारित प्रोत्साहन प्रदान गऱ्यो। यो नीति अनुसार, पूर्वोत्तर क्षेत्रमा उत्पादित उत्पादनहरूमा १००% उत्पादन शुल्क छुट प्रदान गरिएको थियो। उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचना/औद्योगिक नीतिहरूद्वारा, उत्पादन शुल्कको फिर्ता मूल्य अभिवृद्धिको हदसम्म सीमित गरिएको थियो। उच्च न्यायालयले आक्षेपित साझा निर्णय र आदेशद्वारा पछिल्ला सूचना/औद्योगिक नीतिहरूलाई रद्द गरेको छ जुन गुजरातको कच्छ क्षेत्रमा लागू हुने सन् २००८ को सूचना नं. १६ र सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१ को विषयवस्तु जस्तै थियो।

नागरिक अपील नं. ..... २०२० को @ एसएलपी (सी) नं. १०२५७/२०१८,

नागरिक अपील नं. ..... २०२० को @ एसएलपी (सी) नं. १०२५३/२०१८,

नागरिक अपील नं. ..... २०२० को @ एसएलपी (सी) नं. १२१४८/२०१८ र

नागरिक अपील नं. ..... २०२० को @ एसएलपी (सी) नं. १२४९६/२०१८

७. सिक्किम उच्च न्यायालयको मिति २१.११.२०१७ को आक्षेपित साझा निर्णय र आदेशबाट असन्तुष्ट र पीडित भएर, जुन रिट याचिका नं. ८/२०१७, २७/२०१७, ४०/२०१५ र ४१/२०१५ मा पारित गरिएको थियो, जसद्वारा उच्च न्यायालयले पछिल्लो सन् २००८ को सूचना नं. २० मिति २७.०३.२००८, सन् २००८ को सूचना नं. ३६ मिति १०.०६.२००८ र सन् २००८ को सूचना नं. ३८ मिति १०.०६.२००८ लाई रद्द र बदर गरेको छ यो आधारमा कि ती प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छन्, भारत संघले वर्तमान अपीलहरू दायर गरेको छ।

७.१ औद्योगिक नीति, २००७ अनुरूप, सूचना नं. २०/२००८ जारी गरिएको थियो जसद्वारा स्थापित नयाँ उद्यमहरूको सम्बन्धमा, वस्तुहरूलाई उत्पादन शुल्कबाट त्यति हदसम्म छुट दिइएको थियो जुन उत्पादकद्वारा तिरिएको शुल्कको रकम बराबर थियो, सिएनविएटि क्रेडिटको उपयोगद्वारा तिरिएको शुल्कको रकम बाहेक। सन् २००८ मा, उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू जारी गरिएका थिए, जसद्वारा मूल्य अभिवृद्धिको आधारमा उत्पादित वस्तुहरूमा तिर्नुपर्ने शुल्कमा फिर्ता स्वीकार्य थियो, तिनलाई उच्च न्यायालयले आक्षेपित साझा निर्णय र आदेशद्वारा रद्द गरेको छ यो आधारमा कि ती प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छन्। अन्यथा, प्रस्तुतिहरू साझा छन् र उच्च न्यायालयले आक्षेपित पछिल्ला सूचनाहरूलाई रद्द गर्ने कारणहरू सन् २०१० को नागरिक अपील @ एसएलपी (सी) नं. २८१९४-२८२०१ को मामिलाका तथ्यहरूसँग समान छन्, यी सबै अपीलहरू पनि यस साझा निर्णय र आदेशद्वारा निर्णय र निपटारा गरिएका छन्।

८. भारत संघको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वकिलले जोडदार रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् कि उच्च न्यायालयले सम २००८ को सूचना नं. १६ मिति २७.०३.२००८ लाई रद्द र बदर गर्दा भौतिक रूपमा गल्ती गरेको छ यो आधारमा कि यो पूर्वव्यापी छ र पूर्वगामी होइन र यो प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा निषेधित छ।

८.१ यसरी प्रस्तुत गरिएको छः

उच्च न्यायालयले आफू समक्ष चुनौती दिइएको सूचनालाई ठीकसँग मूल्याङ्कन र/वा विचार गरेको छैन र त्यसैले उच्च न्यायालयले सन् २००८ को सूचना नं. १६ लाई गलत व्याख्या र/वा

गलत पढेको छ। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि उच्च न्यायालयले सन् २००८ को सूचना नं. १६ लाई छुट लाभको फिर्ता र/वा मिति ३१.०७.२००१ को सूचनाद्वारा प्रदान गरिएको प्रोत्साहनको फिर्ताको रूपमा मान्दा र/वा विचार गर्दा गल्ती गरेको छ। यो जोडदार रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ कि त्यसैले सन् २००८ को आक्षेपित सूचना नं. १६ प्रकृतिमा स्पष्टीकरणात्मक थियो र यसलाई छुट लाभको फिर्ता र/वा मिति ३१.०७.२००१ को सूचनाद्वारा पहिले प्रदान गरिएको प्रोत्साहनको फिर्ता भन्न सकिँदैन;

८.२ उच्च न्यायालयले मूल्याङ्कन गर्नुपर्दथ्यो कि शुल्कको लेवी र संकलनबाट छुट दिने यस्तो प्रकारको शक्तिमा त्यस्तो छुटलाई रद्द गर्ने, संशोधन गर्ने वा फिर्ता लिने शक्ति समावेश छ। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐन अन्तर्गत उत्पादन शुल्क तिर्ने दायित्व कर योग्य घटना घट्दा उत्पन्न हुन्छ।

धारा ५ए अन्तर्गत जारी गरिएको छुट सूचनाले सामान्य परिस्थितिमा शुल्क संकलनलाई निलम्बन गर्ने कार्यलाई प्रभावित गर्दैन। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि वर्तमान मामिलामा छुट सूचनामा तोकिएका शर्तहरू र सार्वजनिक हितमा थियो। यस प्रकृतिको यस्तो छुट खारेज गर्न, रद्द गर्न, संशोधन गर्न वा परिवर्तन गर्न सकिने वा कानून अन्तर्गत राज्यको वैधानिक शक्तिको प्रयोगको अधीनमा रहने गरी संवेदनशील छ जुन धारा ५ए को भाषाबाट स्पष्ट छ;

८.३ उच्च न्यायालयले मूल्याङ्कन गर्न नसकेर गल्ती गरेको छ कि सरकारले वैध रूपमा सूचनाहरू जारी गरेको छ। शुल्कको नगद तिरेको अंशको फिर्ता प्रदान गर्ने र त्यस्ता उत्पादन योग्य वस्तुहरूका खरिदकर्ताहरूलाई पूरै शुल्क रकमको क्रेडिट योग्यताको प्रावधानले केही बेईमान उत्पादकहरूलाई विभिन्न प्रकारका कर छली तरिकाहरूमा संलग्न हुन प्रोत्साहित गरेको थियो। उत्पादन शुल्क विभागद्वारा दर्ता गरिएका मामिलाहरूको विश्लेषण र उद्योग संघबाट प्राप्त प्रतिनिधित्वहरूले सरकारद्वारा दिइएका छुटहरूको दुरुपयोग प्रकट गरेको थियो जुन केवल वास्तविक उत्पादकहरूको लागि मात्र उपलब्ध हुनुपर्ने थियो। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि त्यस्ता बेईमान उत्पादकहरूद्वारा अपनाइएको कार्यप्रणाली यो खुलासा गऱ्यो कि त्यस्ता बेईमान उत्पादकहरूले वास्तविक वस्तु उत्पादन र उत्पादन योग्य वस्तुहरूको आपूर्ति/निकासी बिना केवल बिक्री चलानी जारी गरेर नक्कली उत्पादनको रिपोर्ट गरिरहेका थिए, जसको परिणामस्वरूप देशका अन्य भागहरूमा त्यस्ता उत्पादन योग्य वस्तुहरूका खरिदकर्ताहरूद्वारा वास्तविक उत्पादन

नभएको र वस्तुहरूको वास्तविक प्राप्ति नभएको अवस्थामा सिएनविएटि क्रेडिटको उपभोग हुने थियो; यी क्षेत्रहरूमा त्यस्ता इकाईहरूद्वारा नक्कली उत्पादनको रिपोर्टिङ जहाँ वास्तविक उत्पादन देशका अन्य ठाउँहरूमा हुन्छ; वस्तुहरूको अधिक मूल्याङ्कन जसको परिणामस्वरूप खरिदकर्ताहरूद्वारा अतिरिक्त क्रेडिटको उपभोग हुन्छ; वस्तुहरू उत्पादकहरू, आयातकर्ताहरूद्वारा यी इकाईहरूलाई बिक्री चलानी जारी नगरी आपूर्ति गरिएका थिए र यी व्यापारीहरूद्वारा जारी गरिएका नक्कली बिक्री चलानीहरूद्वारा समर्थित थिए जसले वास्तविक वस्तु आपूर्ति गरेका थिएनन्। यी वस्तुहरूका वास्तविक आपूर्तिकर्ताले अन्य उत्पादकहरूलाई नक्कली शुल्क तिरेको चलानीहरू जारी गरे जसले वस्तु प्राप्त नगरी त्यस्ता चलानीहरूको आधारमा क्रेडिट लिए। त्यस्ता बेईमान उत्पादकहरूद्वारा छुट/प्रोत्साहन प्रदान गर्ने उद्देश्य र प्रयोजनको विरुद्ध त्यस्ता गतिविधिहरू फेला परेपछि, त्यसैले, सरकारले सन् २००८ को सूचना नं. १६ ल्यायो जुन त्यसैले प्रकृतिमा स्पष्टीकरणात्मक भन्न सकिन्छ। कुनै पनि कल्पनाको आधारमा यसलाई पहिले प्रदान गरिएको छुटको फिर्ता भन्न सकिँदैन र परिणामस्वरूप यसलाई प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तको उल्लंघनमा भन्न सकिँदैन;

८.४ उच्च न्यायालयले पछिल्लो सूचना जारी गर्नुको कारणहरूलाई ठीकसँग मूल्याङ्कन र/वा विचार गरेको छैन। सन् २००८ को सूचना नं. १६ जारी गर्नुको कारण, जुन स्पष्टीकरणात्मक भन्न सकिन्छ, यो थियो कि यस्तो कार्यप्रणाली अपनाएर, यी क्षेत्रहरूका इकाईहरू अधिकतम रकम शुल्क नगदमा तिर्न चाहन्थे ताकि उनीहरू नगदमा तिरेको पूरै शुल्क रकमको फिर्ताको दाबीको हकदार बन्न सकून्। यस पक्षको प्रमाणीकरण गर्न, यो प्रस्तुत गरिएको छ कि उत्पादन शुल्क विभागले यो क्षेत्र आधारित छुट प्राप्त गर्ने इकाईहरूद्वारा नगदमा र सिएनविएटि क्रेडिट खाताबाट तिरिएको शुल्कको प्रतिशत पत्ता लगाउन एक अध्ययन गरेको थियो। यी विवरणहरू प्राप्त भएपछि, तोकिएका क्षेत्रहरूमा इकाईहरूले नगदमा तिरेको शुल्कको प्रतिशत देशको बाँकी भागका इकाईहरूसँग तुलनीय छ कि छैन भनेर पत्ता लगाउन देशभरका सबै इकाईहरूको लागि समान उद्योग समूहको शुल्क भुक्तानी विवरणहरूसँग तुलना गरिएको थियो। यी विवरणहरूको विश्लेषणले स्पष्ट रूपमा देखायो कि तोकिएका क्षेत्रहरूका उद्योग क्षेत्रहरूले समान वस्तुहरूमा अखिल भारतीय पीएलए मार्फत शुल्क भुक्तानीको तुलनामा नगदमा अर्थात् व्यक्तिगत खाता बही (पीएलए) मार्फत धेरै उच्च प्रतिशत शुल्क तिरिरहेका थिए। यसरी उत्पादन शुल्क छुटको दुरुपयोग भएको थियो जुन सार्वजनिक हितमा आवश्यक मानिएको थियो र केन्द्र सरकारद्वारा पछाडि परेका क्षेत्रहरू वा कच्छ जस्ता क्षेत्रहरूमा वास्तविक औद्योगीकरण गराउने प्रशंसनीय उद्देश्यका साथ दिइएको थियो,

जुन प्राकृतिक प्रकोपका कारण पीडित थियो। उत्पादन शुल्क छुटको व्यापक दुरुपयोग भइरहेको र त्यस्ता हेरफेर गरिएका कार्यहरूको प्रभाव सरकारको ध्यानमा ल्याइएको थियो। यी क्षेत्रहरूमा गरिएका वास्तविक उत्पादन गतिविधिहरूको सम्बन्धमा उत्पादन शुल्क छुट प्रदान गर्ने सरकारको नीति र मनसाय थियो। उत्पादन शुल्क छुट प्रदान गर्न सरकारको मनसाय प्रकट गर्ने नीतिको सम्पूर्ण उत्पत्ति यी क्षेत्रहरूमा गरिएको वास्तविक मूल्य अभिवृद्धिमा मात्र त्यस्तो छुट प्रदान गर्नु थियो। यी तथ्यहरूको पृष्ठभूमिमा र त्यस्तो नीतिलाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले, सरकारले केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत प्रदान गरिएको अधिकारको प्रयोग गरी फिर्ता प्रणालीलाई संशोधन गऱ्यो ताकि यी क्षेत्रहरूमा उत्पादन गतिविधिहरू गर्ने उत्पादकहरूद्वारा गरिएको वास्तविक मूल्य अभिवृद्धिमा तिर्नुपर्ने शुल्कको हदसम्म मात्र उत्पादन शुल्क फिर्ता अनुमति दिइनेछ। उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएको सूचनाको परिणामस्वरूप, उत्पादकहरूले मौजूदा योजना अनुसार उनीहरूले उत्पादन गरेका र निकासी गरेका वस्तुहरूको पूर्ण मूल्यमा शुल्क तिर्नुपर्छ तर फिर्ता केवल नगद र सिएनविएटि क्रेडिटमा तिरिएको शुल्कको प्रतिशतको अखिल भारतीय औसतको आधारमा यी तोकिएका क्षेत्रहरूमा उनीहरूले गरेको मूल्य अभिवृद्धिमा तिरिएको शुल्कको हदसम्म मात्र प्रदान गरिनेछ;

८.५ उच्च न्यायालयले मूल्याङ्कन गर्न नसकेर गल्ती गरेको छ कि सन् २००८ को सूचना नं. १६ सरकारद्वारा सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी गरिएको थियो।

८.६ भारत संघको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वकिलले उच्च न्यायालयद्वारा पारित आक्षेपित निर्णय र आदेशलाई चुनौती दिँदै थप प्रस्तुतिहरू गरेका छन् जसरी:

८.६.१ केन्द्र सरकारसँग सार्वजनिक हितमा आवश्यक ठानिए अनुसार शर्तसहित वा शर्तरहित पूर्ण वा आंशिक रूपमा वस्तुहरूमा शुल्क छुट प्रदान गर्ने शक्ति छ। शक्ति प्रयोगको लागि मार्गदर्शक कारक सार्वजनिक हित हो।

जब केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत छुट सूचना जारी गरिएको थियो, यसमा अन्तर्निहित थियो कि सार्वजनिक हितले मागेमा यसलाई कुनै पनि समयमा रद्द वा संशोधन गर्न सकिन्छ;

८.६.२ संशोधन सूचना गैर-भेदभावपूर्ण छ र सबै उद्योगहरूलाई समान व्यवहार गर्छ। यसले

कुल तिर्नुपर्ने शुल्कमा फिर्ताको दर प्रस्ताव गरेर छुटको मात्रालाई तर्कसंगत मात्र बनाउँछ। करको क्षेत्रमा, न्यायालय राजकोषीय नीतिमा हस्तक्षेप गर्न धीमा हुनुपर्छ, विशेष गरी जब यो केही शर्तहरू पूरा गरेपछि छुट/प्रोत्साहनको सम्बन्धमा जारी गरिएको हुन्छ र जब यो सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा हुन्छ। ***आर.के. गर्ग बनाम भारतको संघ*** (१९८१) ४ एससीसी ६७५ को मामिलामा यस न्यायालयको निर्णयमा भर परिएको छ; कि मूल सूचनाको आधारभूत सिद्धान्त परिवर्तन गरिएको छैन। केन्द्र सरकारले सिएनविएटि उपयोग बाहेक अन्य माध्यमबाट तिरिएको शुल्कको फिर्तासँग सम्बन्धित सूचनाका प्रावधानहरूलाई मात्र सुव्यवस्थित गरेको छ;

८.६.३ मिति ३१.०७.२००१ को सूचना जारी गर्नु अघि, राज्य सरकारबाट साथै जनता र व्यापार तथा उद्योगका प्रतिनिधिहरूबाट भूकम्पबाट प्रभावित क्षेत्रहरूलाई कर अवकाश प्रदान गरियोस् भन्ने प्रतिनिधित्वहरू प्राप्त भएका थिए। सरकारले प्रतिनिधित्वहरूलाई विचार गरी मिति ३१.०७.२००१ को छुट सूचना शर्तहरूको अधीनमा जारी गऱ्यो, छुट योजनाको पछाडिको मनसाय नयाँ औद्योगिक इकाईहरू स्थापना गर्न प्रोत्साहन गरेर तत्काल नयाँ लगानी आकर्षित गर्नु र रोजगारी सृजना गर्नु थियो। छुटहरू आवधिक समीक्षाको अधीनमा छन् ताकि तिनीहरूको उपयोगिता समाप्त भएकाहरूलाई हटाउन, सरकारको उद्देश्यहरू पूरा गर्न, दुरुपयोग रोक्न र राजस्व विचार गर्न सकियोस्। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि यो समीक्षा अभ्यासको एक भाग थियो र दुरुपयोगका प्रतिवेदनहरूको पृष्ठभूमिमा मिति २७.३.२००८ को संशोधन सूचना जारी गरिएको थियो;

८.६.४ कानून अन्तर्गतको शक्तिहरूको प्रयोगको विरुद्ध प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त लागू गर्न सकिँदैन;

८.६.५ राजकोषीय मामिलाहरूमा प्रतिज्ञात्मक रोकको बाधा लागू हुँदैन;

८.६.६ न्यायालयले वैधताको अनुमानका साथ सूचनालाई हेर्नुपर्छ, र उपलब्ध सामग्रीको पर्याप्तता तौलन सूक्ष्मदर्शीय दृष्टिकोणबाट मामिलाको परीक्षण गर्नु हुँदैन;

८.६.७ वर्तमान मामिलामा लागू गर्न खोजिएको प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त उपलब्ध छैन। यदि सरकारको अवस्थामा परिवर्तन सार्वजनिक नीति र सार्वजनिक हितको कारणले गरिएको

हो भने प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त लागू हुनेछैन;

८.६.८ प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त लागू गर्दा सीमाहरू छन्। यदि कानूनले समान अधिकारीलाई फिर्ता लिने शक्ति अनुमति दिएको छ भने, यसले कानूनको विपरीत सिद्धान्तलाई संचालन गर्न अनुमति दिन सक्छ;

८.६.९ "प्रतिज्ञात्मक रोक" शब्दको अर्थ हो कि एक पक्षलाई आफ्नै कार्यहरूद्वारा अर्को पक्षको हानिको लागि अधिकार दाबी गर्नबाट रोकिएको छ जो त्यस्तो आचरणमा भर पर्न हकदार थियो र तदनुसार कार्य गरेको छ;

८.६.१० सरकारद्वारा गरिएका छुटहरूको सम्बन्धमा, यदि सरकारको अवस्थामा परिवर्तन सार्वजनिक नीतिको कारणले गरिएको हो भने प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त लागू हुनेछैन।

८.७ "प्रतिज्ञात्मक रोक" बारे यस न्यायालयका निर्णयहरूमा भारी भर परेको छ निम्न मामिलाहरूमा: कसिन्का ट्रेडिङ बनाम भारत संघ (१९९५) १ एससीसी २७४, दर्शन ओइल्स (पी) लि. बनाम भारत संघ (१९९५) १ एससीसी ३४५, श्रीजी सेल्स कर्पोरेशन बनाम भारत संघ (१९९७) ३ एससीसी ३९८, एसटीओ बनाम श्री दुर्गा ओइल मिल्स (१९९८) १ एससीसी ५७२, पापु स्वीट्स र बिस्कुट्स बनाम व्यापार कर आयुक्त, यू.पी. (१९९८) ७ एससीसी २२८, राजस्थान राज्य बनाम महावीर ओइल इण्डस्ट्रीज (१९९९) ४ एससीसी ३५७, श्री सिद्धबली स्टील्स लि. बनाम उत्तर प्रदेश राज्य (२०११) ३ एससीसी १९३, विदेश व्यापार महानिदेशक बनाम कनक एक्सपोर्ट्स (२०१६) २ एससीसी २२६ र भन्सार आयुक्त बनाम दिलीप कुमार र को. (२०१८) ९ एससीसी १।

८.८ भारत संघको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वकिलद्वारा थप प्रस्तुत गरिएको छ कि उच्च न्यायालयले सन् २००८ को सूचना नं. १६ द्वारा, त्यस्तै, पहिलेको नीतिमा कुनै महत्त्वपूर्ण परिवर्तन नभएको तथ्यलाई ठीकसँग मूल्याङ्कन गरेको छैन र, त्यसैले, त्यस्तै सूचना नं. ३९/२००१ मिति ३१.०७.२००१ मा सूचना नं. १६/२००८ मार्फत गरिएको संशोधनलाई पहिले नै प्रतिज्ञा गरिएको लाभको फिर्ता भन्न सकिँदैन। त्यसैले पछिल्लो सूचना प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको छ भन्न सकिँदैन, जसरी उच्च न्यायालयले ठहर गरेको छ।

८.९ माथिका प्रस्तुतिहरू गर्दै, यो जोडदार रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ कि उच्च न्यायालयले छुट लाभहरूको फिर्ताद्वारा भारत संघको विरुद्ध प्रतिज्ञात्मक रोकको बाधा लागू हुने र लाभ/प्रोत्साहनको फिर्ताको नीति पूर्वव्यापी छ र पूर्वगामी होइन भन्ने निष्कर्ष निकाल्दा गल्ती गरेको छ।

९. उच्च न्यायालय समक्ष सम्बन्धित प्रत्यर्थीहरू-मूल रिट याचिकाकर्ताहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू/वकिलहरूले, उच्च न्यायालयद्वारा पारित आक्षेपित साझा निर्णय र आदेशको समर्थन गर्दै जोडदार रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् कि मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा, उच्च न्यायालयले सन् २००८ को आक्षेपित सूचना नं. १६ मिति २७.०३.२००८ लाई सही ढंगले रद्द गरेको छ यो आधारमा कि छुटको फिर्ता पूर्वव्यापी छ र पूर्वगामी होइन र यो आधारमा पनि कि यो प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छ।

९.१ सम्बन्धित प्रत्यर्थीहरू-मूल रिट याचिकाकर्ताहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू/वकिलहरूले निम्न प्रस्तुतिहरू गरेका छन्:

९.१.१. मिति २६.०१.२००१ मा गुजरात राज्यको कच्छ जिल्लामा एक विशाल भूकम्प आयो जसले उक्त जिल्लामा लगभग सम्पूर्ण औद्योगिक पूर्वाधार नष्ट गऱ्यो। उद्योग पुनर्जीवित गर्न र रोजगारीका अवसरहरू प्रदान गर्न, भारत सरकारको वित्त मन्त्रालयले मिति ३१.०७.२०० मा केन्द्रीय उत्पाद शुल्क छुट सूचना नं. ३९/२००१-सीई जारी गरेर भूकम्प प्रभावित कच्छ जिल्लामा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गर्नका लागि प्रोत्साहनहरू घोषणा गऱ्यो। सूचनाले व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिबाट पाँच वर्षको अवधिका लागि गुजरातको कच्छ जिल्लामा स्थापित नयाँ औद्योगिक एकाइहरूबाट निकासी गरिएका वस्तुहरूलाई नगद/पीएलएमा तिरिएको शुल्क बराबरको रकमको उत्पाद शुल्कबाट छुट दियो अर्थात् सेनभाट क्रेडिट नियम, २००१ अन्तर्गत सेनभाट क्रेडिटको उपयोग गरेर तिरिएको शुल्क बाहेक वस्तुहरूमा तिरिएको शुल्क। सूचनाले प्रदान गरेको प्रोत्साहन नगद/पीएलएमा तिरिएको कुल केन्द्रीय उत्पाद शुल्कको फिर्ता थियो;

९.१.२. सम्बन्धित मूल रिट याचिकाकर्ताहरूले कच्छमा स्थापित नयाँ औद्योगिक एकाइहरूद्वारा व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिबाट पाँच वर्षको अवधिका लागि नगद/पीएलएमा तिरिएको केन्द्रीय उत्पाद शुल्क फिर्ता गर्ने भारत सरकारको प्रतिज्ञाको आधारमा। उनीहरूले भारत सरकारले गरेको प्रतिज्ञाको आधारमा मात्र ठूलो रकम लगानी गरे;

९.१.३. सूचनाको व्याख्यात्मक ज्ञापन र प्रेस सूचना ब्यूरोद्वारा जारी गरिएको प्रेस विज्ञप्तिले रेकर्ड गर्छ कि वित्त मन्त्रालयले गुजरात राज्यको कच्छ जिल्लाका लागि व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिबाट पाँच वर्षको अवधिका लागि छुट योजना अधिसूचित गरेको थियो।

त्यस बेलाको राज्य सरकारले पनि मिति ०९.११.२००१ मा बिक्री कर प्रोत्साहन योजना घोषणा गऱ्यो, जसमा उसले उल्लेख गऱ्यो कि विनाशकारी भूकम्पका कारण कच्छ जिल्लामा आर्थिक गतिविधि ठप्प भएको छ र नयाँ लगानी भए नयाँ रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुन सक्छन्। भारत सरकारद्वारा नयाँ उद्योगहरूका लागि घोषणा गरिएको उत्पाद शुल्क छुटलाई ध्यानमा राख्दै, राज्य सरकारले पनि बिक्री कर प्रोत्साहन योजना ल्यायो जुन ती उद्योगहरूका लागि मात्र उपलब्ध हुनेछ जो उत्पाद शुल्क प्रोत्साहनका लागि योग्य थिए;

९.१.४. प्रत्यर्थीहरू-मूल रिट याचिकाकर्ताहरूलाई नगद/पीएलएमा तिरिएको सम्पूर्ण शुल्कको फिर्ताको रूपमा मिति २६.१२.२००५ देखि ३१.०३.२००८ सम्म भारत सरकारद्वारा प्रतिज्ञा गरिएको छुटको लाभ विस्तार गरिएको थियो।

यो प्रस्तुत गरिएको छ कि त्यसैले सन् २००८ को सूचना नं. १६ द्वारा विवादित संशोधनले प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तको उल्लंघन गऱ्यो।

९.२. **<u>प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तको उल्लंघनमा निम्न प्रस्तुतिहरू गरिएका छन्:</u>**

९.२.१. मिति २७.०३.२००८ को सूचना नं. १६/२००८ ले सूचना नं. ३९/२००१-सीईलाई संशोधन गरेर कच्छ जिल्लामा उत्पादन एकाइहरूले गरेको मूल्य अभिवृद्धिको सन्दर्भमा फिर्ताको लाभ प्रदान गरिने व्यवस्था गऱ्यो।

सूचना १६/२००८-सीई द्वारा प्रत्यर्थीहरूले उत्पादन गरेका वस्तुहरूका लागि ३४% को मूल्य अभिवृद्धि अनुमानित रूपमा निर्धारण गरिएको थियो। उक्त सूचनाले वास्तविक मूल्य अभिवृद्धि अनुमानित मूल्य अभिवृद्धि ३४% भन्दा बढी भएको अवस्थामा केन्द्रीय उत्पाद शुल्क आयुक्तद्वारा विशेष दर निर्धारण गर्ने व्यवस्था पनि गरेको थियो। उक्त संशोधनको परिणामस्वरूप प्रत्यर्थीहरूको हकमा प्रोत्साहन नगद/पीएलएमा तिरिएको सम्पूर्ण शुल्कको

फिर्ताबाट तिरिएको कुल शुल्कको ३४% मा घटाइयो। यसरी प्रत्यर्थीहरूले तिरेको शुल्कको ६६% सम्मको नोक्सानी बेहोरे, जुन यसअघि फिर्ताको रूपमा पाउने हकदार थिए;

९.२.२. मिति ०३.०९.२००८ देखि प्रत्यर्थीले उत्पादन गरेका उत्पादनहरूको अनुमानित मूल्य अभिवृद्धि ७५% मा सीमित गरियो। त्यसैले प्रत्यर्थीहरूले तिरेको शुल्कको २५% सम्मको हानि बेहोरे, जुन उनीहरूले फिर्ताको रूपमा माग्न सकेनन्;

९.२.३. सूचना नं. १६/२००८ र त्यसपछिका संशोधनहरूद्वारा सूचना ३९/२००१ मा गरिएको संशोधनले व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिबाट पाँच वर्षको अवधिका लागि नगद/पीएलएमा तिरिएको शुल्क फिर्ताको माध्यमबाट प्रोत्साहन प्रदान गर्ने केन्द्र सरकारको प्रतिज्ञालाई अस्वीकार गर्ने प्रभाव पार्‍यो। यो यस न्यायालयद्वारा स्थापित कानून हो कि यदि कुनै व्यक्तिले सरकारद्वारा गरिएको अस्पष्ट प्रतिज्ञामा कार्य गरेर आफ्नो स्थिति अपरिवर्तनीय रूपमा परिवर्तन गरेको छ भने सरकार आफ्नो प्रतिज्ञा कार्यान्वयन गर्न बाध्य हुन्छ, सार्वजनिक हितको आधारमा प्रोत्साहन फिर्ता लिन उचित ठहरिने अवस्थामा बाहेक।

९.२.४. प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तको प्रयोगको सम्बन्धमा, प्रत्यर्थीहरूले यस न्यायालयका निम्न मामिलाहरूमा गरेका निर्णयहरूमा भर पर्छन्: ***युनियन अफ इन्डिया वि. गोडफ्रे फिलिप्स इन्डिया लि. (१९८५) ४ एससीसी ३६९, पौर्णमी आयल मिल्स वि. केरल राज्य १९८६ (सप्प) एससीसी ७२८, श्री बकुल आयल इन्डस्ट्रीज वि. गुजरात राज्य (१९८७) १ एससीसी ३१, पवन एलोयज र कास्टिङ्ग प्रा.लि. वि. यू.पी. इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड (१९९७) ७ एससीसी २५१, दाई इची कारकरिया लि. वि. युनियन अफ इन्डिया (२०००) ४ एससीसी ५७, महाबीर भेजिटेबल आयल्स (प्रा) लि. वि. हरियाणा राज्य (२००६) ३ एससीसी ६२०, पञ्जाब राज्य वि. नेस्ले इन्डिया (२००४) ६ एससीसी ४६५, एमआरएफ लि. कोट्टायम वि. सहायक बिक्री कर आयुक्त (२००६) ६ एससीसी ७०२, साउदर्न पेट्रोकेमिकल इन्डस्ट्रीज को. लि. वि. ईटीआईओ (२००७) ५ एससीसी ४४७***;

९.२.५. यसैले यो प्रस्तुत गरिएको छ कि उच्च न्यायालयले प्रोत्साहन कटौतीको कारण बन्ने तथ्य र परिस्थितिहरू वास्तवमै सार्वजनिक हितमा थिए वा थिएनन् भनेर जाँच गरेर प्रतिज्ञात्मक रोकको स्थापित सिद्धान्तलाई सही रूपमा लागू गरेको छ ताकि बीचमै प्रोत्साहन

फिर्ता लिनु उचित ठहऱ्याउन सकियोस्;

९.३ वास्तवमा मूल सूचना नं. ३९/२००१ अन्तर्गत प्रतिज्ञा गरिएको प्रोत्साहन मूल्य अभिवृद्धिको मात्रामा निर्भर थिएन। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि यो अवधारणा विवादित सन् २००८ को सूचना नं. १६ द्वारा मात्र प्रस्तुत गरिएको थियो;

९.४ नगद/पीएलएमा तिरिएको शुल्कको फिर्ताको माध्यमबाट छुट प्रदान गरिएको थियो। पीएलएबाट भुक्तानी अनिवार्य रूपमा मूल्य अभिवृद्धिमा लाग्ने शुल्क होइन। पीएलएबाट भुक्तानीले त्यस्तो मूल्य अभिवृद्धिलाई प्रतिनिधित्व गर्छ भन्ने प्रस्ताव तब मात्र सही हुन सक्छ यदि अन्तिम उत्पादनहरूको उत्पादनमा प्रयोग गरिएका इनपुटहरू शुल्क तिरिएका हुन् र इनपुट र अन्तिम उत्पादनहरूमा शुल्कका दरहरू समान छन् भने;

९.५. मिति २७.०३.२००८ को सूचना नं. १६/२००८, मिति १०.०६.२००८ को सूचना नं. ३३/२००८ र मिति ०३.१०.२००८ को ५१/२००८ का संशोधनहरूले स्पष्ट रूपमा देखाउँछन् कि सरकार आफैंले मिति २७.०३.२००८ देखि लागू गरिएको मूल्य अभिवृद्धिको अवधारणालाई त्यागेको छ, जसमा प्राकृतिक उत्पादन/खनिज प्रारम्भिक कच्चा पदार्थ भएका तयारी वस्तुहरूको हकमा, र त्यसैले शून्य इनपुट चरण शुल्कको अधीनमा, त्यस्ता इनपुटहरू प्रयोग गर्ने अन्तिम उत्पादनहरूको सम्बन्धमा फिर्ता तिरिएको शुल्कको स्वेच्छाचारी दर ७५% मा निर्धारण गरिएको थियो, विशेष दरको विकल्प बिना, कथित मूल्य अभिवृद्धि जे सुकै भए तापनि;

९.६. केही उत्पादकहरूद्वारा छुट सूचनाको दुरुपयोग गर्नुले मात्र प्रोत्साहन फिर्ता लिनुलाई उचित ठहऱ्याउन सक्दैन किनकि केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन र सूचना आफैं अन्तर्गत राजस्वसँग त्यस्तो दुरुपयोगलाई नियन्त्रण गर्न, कटौती गर्न, साथै अपराधीहरूलाई दण्डित गर्न पर्याप्त संयन्त्र उपलब्ध छ, अन्यथा राजस्वले आफ्नो कुनै गल्ती बिना प्रतिकूल परिणामहरू भोग्नु पर्नेछ। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि सूचना आफैंले गलत तरिकाले दाबी गरिएको/प्रदान गरिएको भए त्यस्तो फिर्ता ब्याजसहित असुल उपर गर्ने व्यवस्था विशेष रूपमा गरेको छ। यो प्रस्तुत गरिएको छ कि त्यसैले विवादित सूचना जारी गर्नुको तथाकथित उद्देश्य र प्रयोजन अतार्किक र स्वेच्छाचारी छ र त्यसैले पहिलेको छुट सूचना फिर्ता लिनको लागि आधार हुन सक्दैन।

<u>निष्कर्षहरू:</u>

१०. विवादित निर्णय र आदेशद्वारा, उच्च न्यायालयले मिति २७.०३.२००८ को पछिल्लो सन् २००८ को सूचना नं. १६ लाई मुख्यतया यो पूर्वव्यापी छ र पश्चात्दर्शी प्रकृतिको छैन र यो प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छ भन्ने आधारमा रद्द गरेको छ। भारत संघको तर्फबाट यो मामिला हो कि पछिल्लो सूचना पहिलेको सूचनाको निरन्तरतामा छ र यो स्पष्टीकरणात्मक छ र त्यसैले पूर्वव्यापी रूपमा लागू गर्न सकिन्छ। भारत संघको तर्फबाट यो पनि मामिला हो कि पछिल्लो सूचना/मूल सूचनामा संशोधनले सन् २००१ को मूल पहिलो सूचनाको आधारलाई कुनै पनि तरिकाले परिवर्तन गरेको छैन। भारत संघको तर्फबाट यो पनि मामिला हो कि सन् २००८ को पछिल्लो सूचना सार्वजनिक हितमा जारी गरिएको छ र केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत प्रदान गरिएको अधिकारको प्रयोग गरेर जारी गरिएको छ। त्यसैले, यस न्यायालयको विचारको लागि उठाइएका प्रश्नहरू हुन् कि मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा उच्च न्यायालयद्वारा रद्द र खारेज गरिएको पछिल्लो सूचना जुन मिति २७.०३.२००८ को सन् २००८ को सूचना नं. १६ हो, लाई स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिको भन्न सकिन्छ र के यसले सन् २००१ को पहिलेको सूचना अनुसार प्रदान गरिएको निहित अधिकार खोस्छ भन्न सकिन्छ र के यसलाई पूर्वव्यापी रूपमा लागू गर्न सकिन्छ र के यो सार्वजनिक हितमा जारी गरिएको छ र के यो प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छ?

११. उपरोक्त प्रश्नहरू विचार गर्दा र सन् २००८ को पछिल्लो सूचनाको प्रकृति विचार गर्नु अघि, वित्तीय कानूनमा पूर्वव्यापी/स्पष्टीकरणात्मक/प्रतिज्ञात्मक रोकको प्रयोगको बारेमा यस न्यायालयका केही निर्णयहरूलाई उल्लेख गर्नु आवश्यक छ, जुन निम्नानुसार छन्:

११.१. ***कसिन्का ट्रेडिङ*** (माथि उल्लिखित) को मामिलामा, अनुच्छेद १२, २० र २३ मा, निम्नानुसार अवलोकन र निर्णय गरिएको छ:

"१२. यस न्यायालयद्वारा यो स्थापित गरिएको छ कि प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त सरकारको विरुद्ध पनि लागू हुन्छ विशेष गरी जहाँ धोखाधडी वा स्पष्ट अन्याय रोक्न आवश्यक हुन्छ। तथापि, यो सिद्धान्तलाई सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीलाई "कानून विपरीत वा सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीको अधिकारी बाहिरको वा अधिकार बाहिरको प्रतिनिधित्व वा प्रतिज्ञा कार्यान्वयन गर्न बाध्य गर्न" सहयोगको लागि प्रयोग गर्न सकिँदैन। न्यायिक विचारको प्राधान्यता छ कि प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त लागू गर्न सिद्धान्त लागू गर्ने पक्षले याचिकामा नै स्पष्ट, ठोस

र सकारात्मक आधार राख्नुपर्छ र सिद्धान्त लागू हुन्छ किनकि सिद्धान्त लागू गर्ने पक्षले सरकारको आश्वासनमा भर परेर आफ्नो स्थिति परिवर्तन गरेको छ भन्ने कुनै समर्थन सामग्री बिनाको नाङ्गो अभिव्यक्तिहरू सिद्धान्तलाई सहयोगको लागि प्रयोग गर्न पर्याप्त हुनेछैन। हाम्रो विचारमा, प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक रूपमा लागू गर्न सकिँदैन र न्यायालयहरूले सबै पक्षहरू विचार गर्न बाध्य छन् जसमा हासिल गर्न खोजिएका परिणामहरू र व्यापक सार्वजनिक हित समावेश छन्, किनकि सिद्धान्तको प्रयोगको विचार गर्दा, न्यायालयहरूले न्याय गर्नुपर्छ र सिद्धान्तको प्रयोगको विचार गर्दा न्यायको मौलिक सिद्धान्तहरू सधैं न्यायालयको मनमा उपस्थित हुनुपर्छ। मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूलाई ध्यानमा राख्दा सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीलाई उसको प्रतिज्ञा, आश्वासन वा प्रतिनिधित्वमा राख्नु अन्यायपूर्ण हुनेछ भनेर देखाउन सकिन्छ भने सिद्धान्तले न्यायले मागेको बेला झुक्नुपर्छ।

२०. हाम्रो सामु रहेका अपीलहरूका तथ्यहरू इन्डो-अफगान एजेन्सीज [(१९६८) २ एससीआर ३६६ : एआईआर १९६८ एससी ७१८] वा एम.पी. सुगर मिल्स [(१९७९) २ एससीसी ४०९ : १९७९ एससीसी (कर) १४४ : (१९७९) २ एससीआर ६४१] का तथ्यहरूसँग समान छैनन्। पहिलो मामिलामा त्यहाँको याचिकाकर्ताले उसलाई दिइएको अस्पष्ट प्रतिज्ञाहरूमा कार्य गरेको थियो र उसलाई दिइएको विशिष्ट आश्वासनमा वस्तुहरू निर्यात गरेको थियो र त्यो तथ्य परिस्थितिमा यो निर्णय गरिएको थियो कि योजना घोषणा गरेका कपडा आयुक्त त्यसको आश्वासनद्वारा बाध्य थिए र त्यस अन्तर्गत गरिएको प्रतिज्ञा पूरा गर्न बाध्य थिए। जस्तो कि पहिले नै उल्लेख गरिएको छ, वर्तमान मामिलाहरूको समूहमा न त सूचना कार्यकारी प्रकृतिको छ न त यसले कुनै विशेष उद्देश्य हासिल गर्न डिजाइन गरिएको योजनाको प्रतिनिधित्व गर्छ। यो सार्वजनिक हितमा जारी गरिएको सूचना थियो र फेरि सार्वजनिक हितमा फिर्ता लिइएको थियो। दोस्रो मामिला (एम.पी. सुगर मिल्स मामिला [(१९७९) २ एससीसी ४०९ : १९७९ एससीसी (कर) १४४ : (१९७९) २ एससीआर ६४१]) को हकमा तथ्यहरू पूर्ण रूपमा फरक थिए। राज्य र त्यहाँका याचिकाकर्ताहरू बीच आदान प्रदान गरिएको पत्राचारमा याचिकाकर्ताहरूलाई उद्योगलाई सुरुका केही वर्षहरूको लागि बिक्री करबाट छुट दिइने कुरा उल्लेख गरिएको थियो तर जब राज्यले बिक्री कर लगाउन खोज्यो तब यस न्यायालयले यसो गर्नबाट रोकिएको निर्णय गऱ्यो किनभने यसले याचिकाकर्ताहरूलाई पत्रहरू मार्फत लिखित रूपमा गरेको स्पष्ट प्रतिनिधित्वका कारण, जसमा उनीहरूले भर परेका थिए र उद्योग स्थापना गरेका थिए।

२३. अपीलकर्ताहरू यस्तो धारणामा रहेको देखिन्छ कि परिवर्तित बजार परिस्थितिहरूमा छुट जारी राख्नु उचित नभए पनि, सरकार उनीहरूलाई अतिरिक्त नाफा दिन यसलाई जारी राख्न बाध्य थियो। त्यो निश्चय नै सूचना जारी गरिएको उद्देश्य थिएन। "सार्वजनिक हित" मा छुट फिर्ता लिनु नीतिगत मामिला हो र न्यायालयहरूले सरकारलाई सबै समयका लागि आफ्नो नीतिगत निर्णयहरूमा बाँध्ने छैनन्, नीतिमा परिवर्तन "सार्वजनिक हित" मा आवश्यक थियो भन्ने सरकारको सन्तुष्टिलाई ध्यान नदिई। न्यायालयहरूले राजस्व नीतिमा हस्तक्षेप गर्दैनन् जहाँ सरकारले "सार्वजनिक हित" मा कार्य गर्छ र न त कुनै धोखाधडी वा सद्भावको कमीको आरोप लगाइन्छ न त स्थापित गरिन्छ। सरकारलाई वित्तको प्रयोगको प्राथमिकताहरू निर्धारण गर्न र ऐनको धारा २५(१) अन्तर्गत छुट सूचना जारी गर्दा वा संशोधन गर्दा वा फिर्ता लिँदा सार्वजनिक हितमा कार्य गर्न स्वतन्त्र छोड्नुपर्छ।" यसरी, यो देख्न सकिन्छ कि यस न्यायालयले विशेष र स्पष्ट रूपमा निर्णय गरेको छ कि प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक रूपमा लागू गर्न सकिँदैन र न्यायालयहरूले हासिल गर्नुपर्ने उद्देश्य र व्यापक सार्वजनिक हित सहित सबै पक्षहरू विचार गर्न बाध्य छन्। यो निर्णय गरिएको छ कि सिद्धान्तको प्रयोगको विचार गर्दा, न्यायालयहरूले न्याय गर्नुपर्छ र सिद्धान्तको प्रयोगको विचार गर्दा न्यायको मौलिक सिद्धान्तहरू सधैं न्यायालयको मनमा उपस्थित हुनुपर्छ। यो थप निर्णय गरिएको छ कि मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूलाई ध्यानमा राख्दा सरकार वा सार्वजनिक अधिकारीलाई उसको प्रतिज्ञा, आश्वासन वा प्रतिनिधित्वमा राख्नु अन्यायपूर्ण हुनेछ भनेर देखाउन सकिन्छ भने सिद्धान्तले न्यायले मागेको बेला झुक्नुपर्छ। यो थप निर्णय गरिएको छ कि छुट सूचनाले भन्सार शुल्क आदि लगाउन योग्य वस्तुहरूलाई त्यस्तो शुल्क लगाउन अयोग्य वस्तुहरू बनाउँदैन। यसले केवल भन्सार शुल्क आदिको उठाउने र संकलन गर्ने कार्यलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा र सरकारले "सार्वजनिक हित" मा सूचनामा तोकेका त्यस्ता शर्तहरूको अधीनमा निलम्बन गर्छ। त्यस्तो छुट आफ्नै प्रकृतिले रद्द गर्न वा संशोधन गर्न वा अन्य शर्तहरूको अधीनमा राख्न सकिने हुन्छ। "सार्वजनिक हित" मा छुट सूचनाको अधिक्रमण वा रद्द गर्नु कानून अन्तर्गत राज्यको वैधानिक शक्तिको प्रयोग हो। यो थप निर्णय गरिएको छ कि सामान्य खण्ड ऐन अन्तर्गत सूचना जारी गर्ने अधिकार भएको अधिकारीसँग त्यस्तै तरिकाले सूचना रद्द गर्ने वा संशोधन गर्ने निर्विवाद अधिकार छ। यो अवलोकन गरिएको छ कि "सार्वजनिक हित" मा छुट फिर्ता लिनु नीतिगत मामिला हो र न्यायालयहरूले सरकारलाई सबै समयका लागि आफ्नो नीतिगत निर्णयहरूमा बाँध्ने छैनन्, नीतिमा परिवर्तन "सार्वजनिक हित" मा आवश्यक थियो भन्ने सरकारको सन्तुष्टिलाई ध्यान

नदिई। यो निर्णय गरिएको छ कि जहाँ सरकारले "सार्वजनिक हित" मा कार्य गर्छ र न त कुनै धोखाधडी वा सद्भावको कमीको आरोप लगाइन्छ न त स्थापित गरिन्छ, त्यहाँ न्यायालयले हस्तक्षेप गर्नु उपयुक्त हुनेछैन।

११.२. ***श्रीजी सेल्स कर्पोरेशन*** (माथि उल्लिखित) को मामिलामा, यो अवलोकन र निर्णय गरिएको छ कि प्रतिज्ञात्मक रोकको सिद्धान्त सरकारको विरुद्ध लागू हुन सक्छ। तर सार्वजनिक अधिकारी/सरकारको विरुद्ध प्रतिज्ञात्मक रोकको प्रयोगको निर्धारण न्याय वा "सार्वजनिक हित" को सन्तुलनमा निर्भर गर्छ। यदि त्यहाँ अधिभावी सार्वजनिक हित छ भने, सरकारलाई आफ्नो स्थिति परिवर्तन गर्न अनुमति दिइनेछ; त्यसपछि यो आफूले गरेको प्रतिनिधित्वबाट पछि हट्न सक्षम हुनेछ जसले व्यक्तिहरूलाई केही कदमहरू चाल्न प्रेरित गऱ्यो जुन त्यस्तो फिर्तालिनेको कारणले त्यस्ता व्यक्तिहरूको हितको विपरीत गएको हुन सक्छ। एक पटक सार्वजनिक हितलाई उच्च न्यायको रूपमा स्वीकार गरिएपछि जसले व्यक्तिगत न्यायलाई उल्लंघन गर्न सक्छ, उपरोक्त सिद्धान्त त्यस्ता मामिलाहरूमा पनि लागू हुनुपर्छ जहाँ प्रतिज्ञाको सञ्चालनको लागि एक अवधि इंगित गरिएको छ।

११.३. ***श्री दुर्गा तेल मिल्स*** (माथि उल्लेखित) को मामिलामा, यो निर्णय गरिएको छ कि जब छूटको फिर्ता सार्वजनिक हितमा हुन्छ, सार्वजनिक हितले निजी नोक्सान वा लाभको कुनै पनि विचारलाई उछिन्नु पर्छ। उक्त मामिलामा, नीतिमा परिवर्तन र गम्भीर स्रोत संकटको आधारमा छूटको फिर्तालाई वैध आधार र सार्वजनिक हितमा पाइएको छ।

११.४. ***महावीर तेल उद्योग*** (माथि उल्लेखित) को मामिलामा, यस न्यायालयको ***कासिंका ट्रेडिंग*** (माथि उल्लेखित) को मामिलामा निर्णय विचार गरेपछि, यस्तै दृष्टिकोण लिइएको छ र यो अवलोकन गरिएको छ कि सार्वजनिक हितले यस्तो स्थितिमा राज्यलाई आफूले दिएको वाचाबद्ध हुन आवश्यक छ। तर यसले राज्यलाई योजनाको अवधिमा पनि भविष्यमा लाभ फिर्ता लिन वा सार्वजनिक हितले आवश्यक भएमा योजना संशोधन गर्न रोक्दैन। कुनै पक्षले वाचामा काम गरेको अवस्थामा पनि, यदि कुनै अधिभावी सार्वजनिक हित छ जसले लाभ फिर्ता लिन वा योजना संशोधन गर्न आवश्यक छ भने, त्यो अधिभावी सार्वजनिक हितले कुनै पनि वाचा बन्धनलाई उछिन्नेछ।

११.५. श्री सिद्धबली स्टील्स लिमिटेड (माथि) को मामिलामा, अनुच्छेदहरु ३२ र ३३ मा निम्न अवलोकन र निर्णय गरिएको छः

"३२. वाचा बन्धनको सिद्धान्त अब यस न्यायालयको धेरै निर्णयहरूद्वारा राम्ररी मान्यता प्राप्त र परिभाषित छ। जहाँ सरकारले वाचाग्राहीले काम गर्नेछ भन्ने जानेर वा इच्छा गरेर वाचा गर्छ र, वास्तवमा, वाचाग्राही, त्यसमा भर परेर, आफ्नो स्थिति परिवर्तन गर्छ, सरकारलाई वाचाबद्ध मानिनेछ र वाचा वाचाग्राहीको अनुरोधमा सरकारविरुद्ध लागू हुनेछ, वाचाको लागि कुनै प्रतिफल नभए पनि र वाचा संविधानको धारा २२९ अनुसार आवश्यक औपचारिक सम्झौताको रूपमा अभिलेख नगरिए पनि। वाचा बन्धनको नियम एक न्यायसंगत सिद्धान्त भएकोले विशेष परिस्थितिसँग मेल खाने गरी ढाल्नु पर्छ। यो कडा र अटल नियम होइन तर एक लचिलो नियम हो, जसको उद्देश्य पक्षहरू बीच न्याय गर्नु र तिनीहरूलाई न्यायसंगत व्यवहार गर्नु हो। यो सिद्धान्त इक्विटीद्वारा विकसित एक सिद्धान्त हो, अन्याय रोक्नको लागि र यद्यपि सामान्यतया वाचा बन्धन भनिन्छ, यो न सम्झौताको क्षेत्रमा छ न बन्धनको क्षेत्रमा। वाचा बन्धनको सिद्धान्तको प्रयोगको लागि वाचाग्राहीले स्थापित गर्नुपर्छ कि उसले वाचामा भर परेर हानि भोगे वा आफ्नो स्थिति परिवर्तन गरे।

३३. सामान्यतया, वाचा बन्धनको सिद्धान्त सरकारविरुद्ध लागू गरिन्छ र कार्यकारी आवश्यकतामा आधारित बचाउ न्यायालयले स्वीकार गर्दैन। तथापि, यदि सरकारले देखाउन सक्छ कि पछि घटेका तथ्यहरूलाई ध्यानमा राख्दा, सरकारलाई उसले गरेको वाचामा बाँध्न अन्यायपूर्ण हुनेछ भने, न्यायालयले वाचाग्राहीको पक्षमा इक्विटी उठाउनेछैन र सरकारविरुद्ध वाचा लागू गर्नेछैन। जहाँ सार्वजनिक हितले चाहन्छ, त्यहाँ वाचा बन्धनको सिद्धान्त लागू गर्न सकिँदैन। सरकारले सार्वजनिक हितमा नीति परिवर्तन गर्न सक्छ। तथापि, यो राम्ररी स्थापित छ कि यो सिद्धान्तबाट सङ्केत लिएर, प्राधिकरणलाई कानूनले अनुमति नदिएको वा निषेध गरेको कुरा गर्न बाध्य गर्न सकिँदैन। कानूनको स्थापित प्रस्तावविरुद्ध कुनै वाचा बन्धन छैन। कानूनविपरीत गरिएको वाचाको कार्यान्वयनको लागि वाचा बन्धनको सिद्धान्त लागू गर्न सकिँदैन, किनभने कसैलाई पनि कानूनविपरीत काम गर्न बाध्य गर्न सकिँदैन। यसरी, सरकार वा सार्वजनिक प्राधिकरणलाई कानूनविपरीत प्रावधान बनाउन बाध्य गर्न सकिँदैन।" यसरी, यस न्यायालयले निर्णय गरेअनुसार, जब सार्वजनिक हितले चाहन्छ, वाचा बन्धनको सिद्धान्त लागू गर्न सकिँदैन।

यो पनि निर्णय गरिएको छ कि वाचा बन्धनको नियम एक न्यायसंगत सिद्धान्त भएकोले विशेष परिस्थितिसँग मेल खाने गरी ढाल्नु पर्छ। यो कडा र अटल नियम होइन तर एक लचिलो नियम हो, जसको उद्देश्य पक्षहरू बीच न्याय गर्नु र तिनीहरूलाई न्यायसंगत व्यवहार गर्नु हो।

१२. अब, सम्बन्धित मूल रिट निवेदक-उत्तरदाताहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वकिलले भर परेका निर्णयहरूको हकमा, एक पटक यो निर्धारित भएपछि कि सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला अधिसूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका छन् र तिनले अघिल्ला अधिसूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएका कुनै पनि निहित अधिकारहरू खोस्दैनन्, भर परिएका कुनै पनि निर्णयहरू हालको मामिलाको तथ्यहरूमा लागू हुने छैनन्।

<u>पश्चदर्शी/स्पष्टीकरणात्मकता बारे मामिला कानून</u>

१३. ***स्टेट बैंक अफ इंडिया बनाम भी. रामकृष्णन*** (२०१८) १७ एस.सी.सी. ३९४ को मामिलामा यो अवलोकन र निर्णय गरिएको छ कि पश्चदर्शी संचालन विरुद्धको अनुमान घोषणात्मक कानूनहरूमा लागू हुँदैन। आधुनिक प्रयोजनका लागि एउटा घोषणात्मक ऐन भनेको सामान्य कानून वा कुनै कानूनको अर्थ वा प्रभाव बारे विद्यमान शंकाहरू हटाउन बनाइएको ऐन हो भनेर परिभाषित गर्न सकिन्छ। यस्ता ऐनहरूलाई साधारणतया पश्चदर्शी मानिन्छ।

१३.१ ***बिहार राज्य बनाम रमेश प्रसाद वर्मा*** (२०१७) ५ एस.सी.सी. ६६५ को मामिलामा यो अवलोकन र निर्णय गरिएको छ कि कुनै पनि कानून वा कानूनी शक्ति भएको उपकरण यदि स्पष्टीकरणात्मक, घोषणात्मक वा व्याख्यात्मक प्रकृतिको छ भने त्यसको पश्चदर्शी संचालन हुनेछ, विशेष गरी मूल ऐन वा नियम वा सम्बन्धित अधिसूचनाहरूमा पश्चदर्शीता विपरीत कुनै संकेत नभएको अवस्थामा।

१३.२ ***भारत संघ बनाम मार्टिन लटरी एजेन्सीज लिमिटेड*** (२००९) १२ एस.सी.सी. २०९ को मामिलामा यो अवलोकन र निर्णय गरिएको छ कि अधीनस्थ कानून वा संसदीय कानूनलाई स्पष्टीकरणात्मक वा घोषणात्मक

मानिने-नमानिने कुरा त्यसको प्रकृति र यसले हासिल गर्न खोजेको उद्देश्यमा भर पर्छ।

१३.३ ***टी.एन. इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड बनाम स्टेटस स्पिनिंग मिल्स लिमिटेड*** (२००८) ७ एस.सी.सी. ३५३ को मामिलामा यो अवलोकन र निर्णय गरिएको छ कि एउटा स्पष्टीकरणात्मक आदेशलाई पश्चदर्शी प्रभाव दिन सकिन्छ किनभने यसले समकालीन व्याख्याको सिद्धान्त द्वारा सारभूत प्रावधानमा प्रकाश पार्न सक्छ।

१३.४ ***जिले सिंह बनाम हरियाणा राज्य*** (२००४) ८ एस.सी.सी. १ को मामिलामा यो अवलोकन गरिएको छ कि पश्चदर्शी संचालन विरुद्धको अनुमान घोषणात्मक कानूनहरूमा लागू हुँदैन। त्यसैले, ऐनको प्रकृति निर्धारण गर्दा रूप भन्दा पनि सारलाई ध्यान दिनुपर्छ। यदि नयाँ ऐन अघिल्लो ऐनको "व्याख्या" गर्नका लागि हो भने, पश्चदर्शी रूपमा व्याख्या नगरिएमा यो उद्देश्यहीन हुनेछ। एउटा व्याख्यात्मक ऐन साधारणतया स्पष्ट छुटेको कुरा पूरा गर्न वा अघिल्लो ऐनको अर्थ बारेको शंका स्पष्ट पार्न पारित गरिन्छ। यदि कुनै कानून उपचारात्मक छ वा केवल अघिल्लो कानूनको घोषणात्मक मात्र हो भने साधारणतया पश्चदर्शी संचालन अभिप्रेत हुन्छ भन्ने कुरा सुस्थापित छ। एउटा संशोधन ऐन मूल ऐनको कुनै प्रावधानको अर्थ, जुन पहिले नै अन्तर्निहित थियो, स्पष्ट पार्न केवल घोषणात्मक हुन सक्छ। यस प्रकृतिको स्पष्टीकरणात्मक संशोधनको पश्चदर्शी प्रभाव हुनेछ।

"<u>वित्तीय कानूनहरूको व्याख्या" बारे मामिला कानून</u>

१३.५ ***आर. के. गर्ग बनाम भारतको संघ*** (१९८१) ४ एस.सी.सी. ६७५ को मामिलामा यस न्यायालयले निम्न अवलोकन र निर्णय गरेको छ:

"८. न्यायालयले सधैं याद राख्नुपर्छ कि "कानून व्यावहारिक समस्याहरूतर्फ निर्देशित हुन्छ, आर्थिक तन्त्र अत्यन्त संवेदनशील र जटिल छ, धेरै समस्याहरू विशिष्ट र आकस्मिक छन्, कानूनहरू अमूर्त प्रस्तावहरू होइनन् र अमूर्त इकाईहरूसँग सम्बन्धित छैनन् र अमूर्त समरूपताद्वारा मापन गर्न सकिँदैन"; "सही ज्ञान र उपचारको सूक्ष्म अनुकूलन सधैं सम्भव हुँदैन" र "निर्णय मुख्यतया अल्प र अव्याख्या गरिएको अनुभवमा आधारित भविष्यवाणी

हो"। आर्थिक मामिलाहरूमा विशेष गरी हरेक कानून अनिवार्य रूपमा अनुभवजन्य हुन्छ र यो प्रयोगमा आधारित हुन्छ वा जसलाई एक व्यक्तिले परीक्षण र त्रुटि विधि भन्न सक्छ र त्यसैले यसले सबै सम्भावित परिस्थितिहरूको लागि प्रावधान गर्न सक्दैन वा सबै सम्भावित दुरुपयोगहरूको पूर्वानुमान गर्न सक्दैन। जटिल प्रायोगिक आर्थिक कानूनमा अपरिष्कृतता र असमानताहरू हुन सक्छन् तर केवल त्यस आधारमा यसलाई अवैध भनेर खारेज गर्न सकिँदैन। न्यायालयहरूलाई, संयुक्त राज्य अमेरिकाको सर्वोच्च न्यायालयले कृषि सचिव बनाम केन्द्रीय रोइग रिफाइनिङ कम्पनी [९४ एल एड ३८१ : ३३८ यूएस ६०४ (१९५०)] मा औंल्याए अनुसार, त्यस्ता अपरिष्कृतता र असमानताहरूबाट राहतका लागि न्यायाधिकरणहरूमा परिवर्तन गर्न सकिँदैन। दुरुपयोगका सम्भावनाहरू पनि हुन सक्छन्, तर त्यो पनि आफैंमा कानूनलाई अवैध ठहर्याउने आधार हुन सक्दैन, किनकि कुनै पनि विधायिकाले मानौं कुनै दैवी पूर्वज्ञानद्वारा, आफ्नो कानूनका प्रावधानहरूको अधीनमा रहेकाहरूले गर्न सक्ने विकृति र दुरुपयोगहरूको पूर्वानुमान गर्न र त्यस्ता विकृति र दुरुपयोगहरूको विरुद्धमा प्रावधान गर्न सम्भव छैन। वास्तवमा, यसको निर्माणमा जतिसुकै ठूलो ध्यान दिइए पनि, विकृत मानवीय चतुराईद्वारा दुरुपयोग हुन नसक्ने कानूनको कल्पना गर्न गाह्रो छ। त्यसैले न्यायालयले त्यस्तो कानूनको संवैधानिकताको न्यायनिर्णय यसका प्रावधानहरूको सामान्यताद्वारा गर्नुपर्छ, न कि यसका अपरिष्कृतता वा असमानताहरू वा यसका कुनै प्रावधानहरूको दुरुपयोगका सम्भावनाहरूद्वारा। यदि कुनै अपरिष्कृतता, असमानता वा दुरुपयोगका सम्भावनाहरू प्रकाशमा आउँछन् भने, विधायिकाले सधैं हस्तक्षेप गर्न सक्छ र उपयुक्त संशोधनात्मक कानून बनाउन सक्छ। यो व्यावहारिक दृष्टिकोणको सार हो जसले जटिल आर्थिक मामिलाहरूसँग व्यवहार गर्दा विधायिकालाई मार्गदर्शन र प्रेरणा दिनुपर्छ।"

१३.६ ***आयुक्त भन्सार (आयात) बनाम दिलीप कुमार र कम्पनी*** (२०१८) ९ एससीसी १ मा, राजस्व कानूनहरूको व्याख्या सम्बन्धी विभिन्न निर्णयहरूलाई विचार गरेपछि, अन्ततः यो निष्कर्ष निकालिएको छ कि प्रत्येक कर कानून, जसमा शुल्क लगाउने, गणना गर्ने र छुट दिने धाराहरू समावेश छन्, प्रारम्भिक चरणमा कडाइका साथ व्याख्या गरिनुपर्छ। थप रूपमा, यद्यपि शुल्क लगाउने प्रावधानहरूमा अस्पष्टताको मामिलामा, लाभ अनिवार्य रूपमा करदाताको पक्षमा जान्छ, तर छुट सूचना वा छुट धाराको लागि अस्पष्टताको लाभ कडाइका साथ राजस्व/राज्यको पक्षमा व्याख्या गरिनुपर्छ।

यो थप अवलोकन गरिएको र मानिएको छ कि छुट दाबी गर्ने व्यक्तिले, त्यसैले, यो स्थापित गर्नुपर्छ कि उसको मामिला पूर्ण रूपमा छुट सूचनाभित्र पर्छ, र यसो गर्दा, अस्पष्टताको अवस्थामा सूचनालाई करदाताको विरुद्धमा व्याख्या गर्नुपर्छ। छुट दाबी गर्ने व्यक्तिले आफ्नो मामिला स्थापित गर्नुपर्छ।

१४. यस न्यायालयले उपरोक्त निर्णयहरूमा निर्धारण गरेको कानूनलाई उच्च न्यायालय समक्ष विषयवस्तु भएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूमा लागू गर्दै र तल उल्लेखित कारणहरूका लागि, हामी यो विचारमा छौं कि उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका सम्बन्धित सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूलाई स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिको भन्न सकिन्छ र यसलाई शंका हटाउने ऐनको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ। यो भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूद्वारा पहिलेका सूचनाहरू अन्तर्गत प्राप्त/प्रदान गरिएका लाभहरू खोस्ने प्रयास गरिएको थियो। यो पनि भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूद्वारा, पहिलेका सूचनाहरू अन्तर्गत प्राप्त भएका अधिकारहरू खोसिएका थिए।

१४.१. पहिलेका सम्बन्धित सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूको मुख्य उद्देश्य उद्यमीहरूलाई क्षेत्रमा नयाँ उद्योगहरू स्थापना गर्न प्रोत्साहित गर्नु थियो जसले रोजगारी सृजना गर्न सकोस् र त्यसका लागि नगद वा पीएलएमा भुक्तान गरिएको उत्पादन शुल्क फिर्ता पाउने प्रोत्साहन प्रस्ताव गरिएको थियो, अर्थात् सीईएनभीएटी क्रेडिटको उपयोगद्वारा भुक्तान गरिएको शुल्क रकम बाहेक वस्तुको उत्पादकले भुक्तान गरेको शुल्क रकम। यो त्यस शर्तहरूको अधीनमा थियो कि यो नयाँ औद्योगिक एकाइहरूमा लागू हुनेछ, अर्थात् सरकारी राजपत्रमा उक्त सूचना प्रकाशन भएको मिति देखि र पछि स्थापना भएका एकाइहरू, अर्थात् मिति ३१.०७.२००३ भन्दा पछि नहुने गरी। सूचनालाई समय-समयमा संशोधन गरिएको थियो। तथापि, पहिलेका सूचनाहरूको कार्यान्वयनको अवधिमा, यो देखियो कि शुल्कको नगद भुक्तान गरिएको भागको फिर्ता प्रदान गर्ने र त्यस्ता उत्पादन योग्य वस्तुहरूका खरिदकर्ताहरूलाई सम्पूर्ण शुल्क रकमको क्रेडिट योग्यताको प्रावधानले केही बेईमान उत्पादकहरूलाई विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न हुन प्रोत्साहित गरेको थियो। उत्पादन विभागद्वारा दर्ता गरिएका मामिलाहरूको विश्लेषण र उद्योग संघबाट प्राप्त प्रतिनिधित्वहरूबाट पनि सरकारले प्रदान गरेका छुटहरूको दुरुपयोग बारे खुलासा भयो, जुन केवल वास्तविक उत्पादकहरूका लागि मात्र उपलब्ध हुने अपेक्षा गरिएको थियो। निम्न कुराहरू देखिए:

i) वास्तविक वस्तुको उत्पादन र उत्पादन योग्य वस्तुहरूको आपूर्ति/निकासी बिना केवल बिक्री चलानीहरू जारी गरेर नक्कली उत्पादनको रिपोर्टिंग। यसले देशका अन्य भागहरूमा त्यस्ता उत्पादन योग्य वस्तुहरूका खरिदकर्ताहरूद्वारा वास्तविक उत्पादन नभएको र वस्तुहरूको वास्तविक प्राप्ति नभएको अवस्थामा सिएनविएटि क्रेडिटको उपयोगमा परिणत हुनेछ।

ii) वास्तविक उत्पादन देशका अन्य ठाउँहरूमा हुने यी क्षेत्रहरूमा त्यस्ता एकाइहरूद्वारा नक्कली उत्पादनको रिपोर्टिंग।

iii) वस्तुहरूको अधिक मूल्यांकन जसले खरिदकर्ताहरूद्वारा अधिक क्रेडिटको उपयोगमा परिणत हुन्छ।

iv) उत्पादकहरू, आयातकर्ताहरूद्वारा यी एकाइहरूलाई बिक्री चलानी जारी नगरी वस्तुहरू आपूर्ति गरिन्छन् र यी व्यापारीहरूद्वारा जारी गरिएका नक्कली बिक्री चलानीहरूद्वारा समर्थित हुन्छन् जसले वस्तुहरूको वास्तविक आपूर्ति गर्दैनन्। यी वस्तुहरूका वास्तविक आपूर्तिकर्ताले अन्य उत्पादकहरूलाई नक्कली शुल्क तिरेका चलानीहरू जारी गर्छन् जसले वस्तुहरू प्राप्त नगरी त्यस्ता चलानीहरूको आधारमा क्रेडिट लिन्छन्।

त्यसैले, सरकारले चुनौती दिइएका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू ल्यायो कि उत्पादन शुल्कको फिर्ता वास्तविक र वास्तविक मूल्य वृद्धिको आधारमा गणना गरिएको आधारमा प्रदान गरिनेछ। पहिलेका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूको निष्पक्ष पठनमा, यो स्पष्ट छ कि फिर्ताको उद्देश्य वास्तविक उत्पादन गतिविधिहरूमा तिरिएको उत्पादन शुल्क फिर्ता गर्नु थियो। वास्तविक उत्पादन/उत्पादन गतिविधिहरू जे भए पनि र वस्तुहरू वास्तवमै उत्पादन नभए पनि, तर कागजमा उत्पादन भएको छ भने, कागजमा उत्पादन भएका वस्तुहरूको उत्पादन शुल्क फिर्ता हुनेछ भन्ने अभिप्राय हुने थिएन। त्यसैले, यो भन्न सकिन्छ कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूको उद्देश्य कर छली रोक्नु थियो। यो भन्न सकिन्छ कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूद्वारा, तिनीहरूले केवल छुटको परिमाणलाई युक्तिसंगत बनाए र वास्तविक उत्पादित वस्तुहरूमा कुल तिर्नुपर्ने शुल्कमा फिर्ताको दर प्रस्ताव गरे। पहिलेका सूचनाहरू जारी गर्दाको समयमा, सरकारले यस्तो कार्यप्रणाली अपनाइने कल्पना गरेको थिएन जुन बेईमान उत्पादकहरूले विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न हुन अपनाउँछन्। यो केवल अनुभव र उत्पादन विभागले पत्ता लगाएका मामिलाहरूको विश्लेषणबाट सरकारलाई बेईमान उत्पादकहरूद्वारा

अपनाइएका त्यस्ता कर छली रणनीतिहरूको बारेमा थाहा भयो जसले सरकारलाई पछिल्ला सूचनाहरू ल्याउन प्रेरित गर्यो जुन, माथि उल्लेख गरिए अनुसार, फिर्ता प्रक्रियालाई स्पष्ट पार्न थियो ताकि सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा उत्पादन गतिविधिहरू गर्ने उत्पादकले गरेको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा तिर्नुपर्ने शुल्कको हदसम्म मात्र उत्पादन शुल्क फिर्ता अनुमति दिइनेछ भनी प्रदान गर्न। नीतिको सम्पूर्ण उत्पत्तिले उत्पादन शुल्क छुट/तिरिएको उत्पादन शुल्क फिर्ता प्रदान गर्ने सरकारको अभिप्रायलाई प्रकट गर्दछ जुन सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा गरिएको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा मात्र त्यस्तो छुट प्रदान गर्नु थियो। जसरी उत्पादन शुल्क छुटको दुरुपयोग भएको पाइयो, यो सार्वजनिक हितमा र पछाडि परेका क्षेत्रहरू वा सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा वास्तविक औद्योगीकरण गर्ने प्रशंसनीय उद्देश्यका साथ उचित ठानियो, सरकारद्वारा पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जारी गरिएका छन्। त्यसैले, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू सार्वजनिक हितमा थिए र कर छलीका मामिलाहरूको पूर्ण विश्लेषण र प्रतिवेदनहरू प्राप्त गरेपछि पनि जारी गरिएका थिए। पहिलेका सूचनाहरू केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत जारी गरिएका थिए र सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी गरिएका पछिल्ला सूचनाहरू पनि केन्द्रीय उत्पादन शुल्क ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत जारी गरिएका थिए, जसलाई कानूनी रूपमा खराब, मनपरी र/वा वाचा बन्धनको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको भन्न सकिँदैन।

१४.२. मूल योजनाको उद्देश्य केवल कागजमा उत्पादित वा वास्तवमा उत्पादित नै नभएका वस्तुहरूमा तिरिएको उत्पादन शुल्कको फिर्ताको लाभ दिनु थिएन। जसरी मूल सूचनाहरू/प्रोत्साहन योजनाहरूको उद्देश्य त्यस्ता बेईमान उत्पादकहरूद्वारा निराश पारिँदै थियो जसले विभिन्न प्रकारका कर छली रणनीतिहरूमा संलग्न भएका थिए, पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जारी गरिएका छन् जसले यी क्षेत्रहरूमा उत्पादन गतिविधिहरू गर्ने उत्पादकहरूले गरेको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा तिर्नुपर्ने शुल्कको हदसम्म मात्र उत्पादन शुल्क फिर्ता अनुमति दिन्छन् जुन प्रोत्साहन योजना र यी क्षेत्रहरूमा गरिएका वास्तविक उत्पादन गतिविधिहरूको सम्बन्धमा मात्र उत्पादन शुल्क छुट प्रदान गर्ने सरकारको अभिप्रायसँग पूर्णतया सुसंगत छ।

१४.३. माथि उल्लेख गरिए अनुसार, पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूले पहिलेका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएको कुनै पनि निहित अधिकार खोस्दैनन्।

पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत, नयाँ उद्यमहरू स्थापना गर्ने व्यक्तिहरूले उत्पादन शुल्कको फिर्ता पाइरहनेछन्। तथापि, पछिल्ला सूचनाहरूद्वारा यो स्पष्ट पारिएको छ कि उत्पादन शुल्कको फिर्ता उत्पादकहरूले उत्पादन गतिविधिहरू गर्दा गरेको वास्तविक मूल्य वृद्धिमा वास्तवमै तिरिएको उत्पादन शुल्कमा हुनेछ। त्यसैले, यो भन्न सकिँदैन कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू वाचा बन्धनको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित छन्। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूले पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जुन सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका थिए वाचा बन्धनको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित थिए भनी मान्दा गम्भीर त्रुटि गरेका छन्। माथि अवलोकन गरिए र मानिए अनुसार, पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जुन सम्बन्धित उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएका थिए स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिको भन्न सकिन्छ र ती बृहत्तर सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी गरिएका हुन्, तिनलाई पूर्वव्यापी रूपमा लागू गर्न सकिन्छ, अन्यथा सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा गरिएका वास्तविक उत्पादन गतिविधिहरूको सम्बन्धमा मात्र उत्पादन शुल्क छुट प्रदान गर्ने सरकारको उद्देश्य, प्रयोजन र अभिप्राय निराश हुनेछ। जसरी पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू पहिलेका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूलाई "व्याख्या गर्ने" हुन्, तिनलाई पूर्वव्यापी रूपमा व्याख्या नगरेसम्म तिनको कुनै उद्देश्य हुनेछैन। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरूले वस्तुहरूको वास्तविक उत्पादनमा तिरिएको उत्पादन शुल्कको फिर्ता रकम गणना गर्ने तरिका र विधि प्रदान गर्छन्। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका सूचनाहरूलाई प्रोत्साहन/छुट प्रदान गर्ने उद्देश्य र प्रयोजन हासिल गर्न उत्पादन शुल्कको फिर्ता निर्धारण गर्ने तरिका प्रदान गर्ने भन्न सकिन्छ। माथि उल्लेख गरिए अनुसार, तिनीहरूले पहिलेका सूचनाहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएको कुनै पनि निहित अधिकार खोस्दैनन्। त्यसैले पछिल्ला सूचनाहरू स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका छन्, किनभने तिनले वास्तवमै तिरिएको र वस्तुहरूको वास्तविक उत्पादनमा तिरिएको उत्पादन शुल्कको फिर्तालाई घोषणा गर्छन् र केवल कागजमा उत्पादित र त्यस्ता वस्तुहरूको कुनै पनि उत्पादन गतिविधि नगरी तिरिएको शुल्कमा होइन।

१५. माथिको दृष्टिकोणमा र माथि उल्लेखित कारणहरूका लागि र एकपटक यो मानिएपछि कि पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जुन सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका थिए स्पष्टीकरणात्मक प्रकृतिका छन् र सार्वजनिक हित र राजस्वको हितमा जारी

गरिएका छन् र तिनीहरूले नयाँ उद्यमहरू स्थापना गर्न लगानी गर्न व्यक्तिहरूलाई आमन्त्रण गर्दा प्रोत्साहन/छुट दिने मूल उद्देश्य र प्रयोजन हासिल गर्न खोज्छन् र तिनीहरूले पहिलेका सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएका कुनै पनि निहित अधिकारहरू खोस्दैनन् र त्यसैले वाचा बन्धनको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको भन्न सकिँदैन, तिनलाई पूर्वव्यापी रूपमा लागू गर्नुपर्छ र तिनलाई अतार्किक र/वा मनपरी भन्न सकिँदैन।

१६. यस्तो परिस्थितिहरुमा, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूले पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू जुन सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका थिए तिनलाई वाचा बन्धनको सिद्धान्तद्वारा प्रभावित भएको र तिनी पूर्वव्यापी छन् र पश्चदर्शी होइनन् भन्ने आधारमा रद्द गर्दा र खारेज गर्दा गम्भीर त्रुटि गरेका छन्। परिणामस्वरूप, यी सबै अपीलहरू **स्वीकृत** गरिएका छन्। सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरूद्वारा पारित गरिएका चुनौती दिइएका फैसला र आदेशहरू, जुन वर्तमान अपीलहरूमा चुनौती दिइएका छन्, जसले सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष सम्बन्धित रिट याचिकाहरूमा चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूलाई रद्द गरे र खारेज गरे, यसद्वारा रद्द गरिएका छन् र खारेज गरिएका छन्। परिणामस्वरूप, सम्बन्धित मूल रिट याचिकाकर्ताहरूद्वारा सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष दायर गरिएका मूल रिट याचिकाहरू जसले सम्बन्धित पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूलाई चुनौती दिएका थिए खारेज गरिएका छन् र माथि उल्लेखित कारणहरूका लागि, सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका सम्बन्धित पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरूलाई दिइएको चुनौती **असफल** भएको छ। तथापि, यो स्पष्ट पारिएको छ कि वर्तमान फैसलाले पहिले नै फिर्ता गरिएको उत्पादन शुल्कको रकमलाई प्रभावित गर्नेछैन, अर्थात्, जुन मामिलाहरूमा सम्बन्धित उच्च न्यायालय समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अघि नै उत्पादन शुल्क फिर्ता गरिसकिएको छ, तिनलाई पुनः खोल्न पर्दैन। तथापि, यो थप **स्पष्ट** पारिएको छ कि बाँकी रहेका फिर्ता आवेदनहरू सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अनुसार निर्णय गरिनेछन् र तिनलाई कानून अनुसार र गुण-दोषको आधारमा र सम्बन्धित उच्च न्यायालयहरू समक्ष चुनौती दिइएका पछिल्ला सूचनाहरू/औद्योगिक नीतिहरू अनुसार निर्णय गरिनेछ। यी सबै अपीलहरू तदनुसार निपटारा गरिएका छन्। कुनै खर्च लाग्नेछैन।

१६.१. अब, जहाँसम्म देवानी अपील @ एसएलपी (सी) नं. १४७५१/२०१३, १४७५२/२०१३ र १४७५३/२०१३ को सम्बन्ध छ, सूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीईलाई दिइएको चुनौती **असफल** भएको छ र उत्पादन शुल्क अधिकारीहरूले वास्तवमै पछिल्ला सूचना नं. १६/२००८-सीई र ३३/२००८-सीई अनुरूप उत्पादन शुल्कको फिर्ता अनुमति दिएका छन् जुन अब यस न्यायालयद्वारा कायम राखिएको छ, वर्तमान अपीलहरू खारेज हुन योग्य छन् र तदनुसार खारेज गरिएका छन्।

कुनै खर्च लाग्नेछैन।

दिव्या पाण्डे मामिला खारेज गरियो